IZVORI ZA POVIJEST SPLITSKO - MAKARSKE NADBISKUPIJE
1

NAJSTARIJI IZVJEŠTAJI O STANJU MAKARSKE BISKUPIJE U TAJNOM VATIKANSKOM ARHIVU

(1626. - 1658.)

Priredio:

SLAVKO KOVAČIĆ

Izdao:

NADBISKUPSKI ARHIV — SPLIT

FONTES HISTORIAE ARCHIDIOECESIS SPALATENSIS-MAKARSKENSIS

RELATIONES STATUS ANTIQUIORES DIOECESIS MAKARSKENSIS IN ARCHIVO SECRETO VATICANO

(1626. — 1658.)

Curavit:

SLAVKO KOVAČIĆ

Edidit:

ARCHIVUM ARCHIEPISCOPALE — SPALATI

SPALATI — 1975.

NAJSTARIJI IZVJEŠTAJI O STANJU MAĐARSKE BISKUPIJE U TAJNOM VATIKANSKOM ARHIVU

(1626. - 1658.)

Priredio:

SLAVKO KOVAČIĆ

Izdaje Nadbiskupski Arhiv, Split, Zrinsko-frankopanska 14.
Odgovara: Slavko Kovačić, Zrinsko-frankopanska 14

Tisak: SIP »FRANJO KLUZ« — Omiš

PREDGOVOR

Izvještaji o stanju naših biskupija, što leže još uvijek najvećim dijelom neobjavljeni u Tajnom Vatikanskom arhivu spadaju svakako u značajnije izvore za crkvenu povijest naših krajeva. Izvještaji o stanju makarske biskupije, što ih ovdje objavljivamo posebno su dragocjeni, jer se iz 17. st. u spisima sačuvalo malo tragova djelovanja ove ustanove. Ne pružaju nam doduše toliko podataka, koliko bismo željeli, pa i očekivali od izvora ove vrste, ali uza sve to i ovi što nam ih daju bolje će osvijetliti neka zanimljiva pitanja iz povijesti ovog dijela sadašnje splitsko-makarske nadbiskupije.

S obzirom na način objavljivanja odlučili smo se na nešto slobodniji postupak uobičajen danas u izdanjima ove vrste. Tekstove izvještaja i odgovora Kongregacije Koncila, dakako, prepisujemo vjerno no ispravljajući ni pogrešne oblike, osim kad se radi o posve sitnim i očitim pogreškama, pa naši ispravci ne mogu značiti stvarne izmjene. Naročito smo pazili da zadržimo bez promjene način pisanja vlastitih imena. Slobodnije smo postupili u pisanju velikih i malih slova te dvoglasa ae. U tom smo se prilagodili današnjem običaju. Isto vrijedi za interpunkcije. Slova *u* i *v* pišemo prema današnjem izgovoru, a ujednačili smo pisanje nekih riječi koje u tekstovima dolaze u različitim oblicima, kao npr. riječ *dioecesis* (diocesis, diecesis i dioecesis), *parochia* (parrochia i parochia) i oblik *toreumatum* (torumatum, taurematum i tourematum).

Uvodni dio je prilično opširan, možda i predug u usporedbi s glavnim dijelom. Smatrali smo to potrebnim, jer na našem jeziku nije do sad opširnije pisano o ovom arhivskom fondu. Da prikaz bude što potpuniji, nastojali smo voditi računa o izvještajima što većeg broja naših biskupija. Odlučili smo se i na opsežnije bilješke, jer smo htjeli u njima navesti neke tekstove i napomenuti neka pitanja važna ili barem zanimljiva za povijest ovoga fonda općenito ili napose za povijest makarske biskupije.

Budući da poznavanje latinskog jezika sve više opada, mnogima će se možda činiti neprikladnim objavljivati latinske tekstove bez prijevoda na hrvatski. Istina je, u prijevodu bi bili pristupačni širem krugu čitatelja, ali ovog puta smo se ipak morali odlučiti na sami originalni tekst koji ni u kojem slučaju ne smijemo mimoići, jer dodati uza nj još i prijevod značilo bi znatno povećati broj stranica, a troškovi tiskanja su i onako gotovo onemogućili ovo izdanje. Ovaj je sveščić zamišljen kao prvi broj niza sličnih izdanja, pa će možda u buduće biti moguće

misliti i na prijevod. U našem Nadbiskupskom arhivu ima izvora na hrvatskom jeziku važnih za povijest naših župa koje bismo mogli odabrati za ovaj niz.

Na kraju dužnost nam je zahvaliti onima koji su sudjelovali u ispravljanju i jezičnom dotjerivanju uvodnog dijela, a isto tako onima koji su svojom spremnošću da pomognu u podmirivanju troškova omogućili ovaj pothvat.

SADRŽAJ

strana

Predgovor . 5
Sadržaj . 7
Kratice . 8

UVODNI DIO 9

I. Izvještaji o stanju biskupija u Vatikanskom arhivu 9
Posjeti »ad limina« 10
Izvještaji o stanju biskupija 12
Izvještaji »ad limina« kao povijesni izvori 14
Odgovori Kongregacije Koncila 15

II. Objavljeni i neobjavljeni izvještaji o stanju hrvatskih biskupija 16
Poznati i objavljeni izvještaji 16
Neobjavljeni izvještaji 18

III. Posjeti »ad limina« i »izvještaji o stanju« makarskih biskupa Bartula Kačića i Petra Kačića 23
Posjeti i izvještaji biskupa Bartula Kačića 23
Posjeti i izvještaji biskupa Petra Kačića 27

IZVJEŠTAJI O STANJU MAKARSKE BISKUPIJE (1626. — 1658.) . 29

Izvještaj godine 1626. 31
Odgovor Kongregacije Koncila 34

Izvještaj godine 1630. 35
Odgovor Kongregacije Koncila 37

Izvještaj godine 1636. 39

Izvještaj godine 1640. 43
Odgovor Kongregacije Koncila 45

Izvještaj godine 1644. 47

Izvještaj godine 1650. 49
Odgovor Kongregacije Koncila 52

Izvještaj godine 1654. 53
Odgovor Kongregacije Koncila 54

Izvještaj godine 1658. 57
Odgovor Kongregacije Koncila 60

KRATICE

a.	— anno
Arch. S. Vat.; ASV	— Archivum Secretum Vaticanum
Arch. Congr.	— Archivum Congregationis
Arh. Prop.	— Arhiv Propagande
B., BB.	— Beatus, Beati
B. M.	— Beata Maria
Congr.	— Congregatio
D., D.nus, D.ni	— Dominus, Domini
Em.mus, EE., Em.mi	— Eminentissimus, Eminentissimi
fr.	— frater
Ill.mus, Ill.mi	— Illustrissimus, Illustrissimi
Lib. litt.	— Libri Litterarum S. Congregationis Concilii
Lib. litt. visit.	— Libri litterarum visitationis sacrorum liminum
mons.	— monsignore
orig.	— originale
P., PP.	— Pater, Patres
R.mus, R.me	— Reverendissimus
SC	— Scritture riferite nei Congressi
SOCG	— Scritture originali riferite nelle Congregazioni generali
S., SS.	— Sanctus, Sancti
SS.mus	— Sanctissimus
S. R. E.	— Sanctae Romanae Ecclesiae

UVODNI DIO

I. IZVJEŠTAJI O STANJU BISKUPIJA U VATIKANSKOM ARHIVU

Kad čovjek obiđe spremišta Vatikanskog arhiva i vidi mnoštvo sačuvanih spisa (kažu da već popunjene police iznose oko 40 km duljine) — plod višestoljetnog djelovanja raznih središnjih ureda Katoličke Crkve, odnosno Svete Stolice — pred tim bogatim rudnikom povijesnih izvora osjeti se nemoćan. Nepresušivo je to vrelo podataka, koje privlači mnoge istraživače. Već su odavno objavljeni brojni svesci najvažnijih dokumenata i drugih važnih spisa. U tom su naime arhivu istraživali izvornu građu neki ugledni učenjaci još u vrijeme dok je to bio ne samo po imenu nego i stvarno »Tajni Vatikanski arhiv«,[1] otvoren samo rijetkima. Otkad ga je papa Leon XIII 1881. g. učinio pristupačnim svim učenjacima svijeta, taj se rad, naravno, mnogostruko pojačao.

Najvažnije starije dokumente iz tog arhiva, koji se odnose na našu povijest objavio je oratorijanac Augustin Theiner.[2] Od hrvatskih istraživača vjerojatno je prvi ondje radio Franjo Rački, i to s posebnom dozvolom pape Pija IX.[3] Od vremena otvaranja arhiva pa do danas tražilo je ondje izvornu građu više naših ljudi, koji su se bavili narodnom i osobito našom crkvenom poviješću. Međutim, da se tim poslom i planski bavila kakva dobro organizirana ekipa stručnjaka, kako je to bilo u slučaju nekih drugih naroda, čovjek bi teško vjerovao da je u tolikom mnoštvu spisa i približno sve pregledano. Ne čeka li možda još toliko toga što je zanimljivo i važno, posebno za našu crkvenu povijest, a rasuto je po raznim fondovima ovog tako velikog i vrlo složenog arhiva u kojemu se nije lako snalaziti? U svakom slučaju nisu nevažni ni spisi koje je netko već vidio, možda ih djelomično i upotrebio, ali nisu objavljeni i dovoljno poznati široj znanstvenoj javnosti.

Izvještaji o stanju biskupija (»relationes status« ili »relationes ad limina«), nastali u okviru djelovanja nekadašnje rimske Kongregacije Koncila,[4] upravo su takav arhivski fond, koji začudo u nas još uvijek

[1] Službeni naslov arhiva i danas je »Tajni Vatikanski arhiv.«

[2] A. THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, I-II (Romae 1863, Zagreb 1875); ID. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia*, I-II (Romae 1859—1860).

[3] Usp. T. SMIČIKLAS, *Život i djela dra Franje Račkoga* (Zagreb 1895) 26.

[4] Konstitucijom pape Pavla VI »Regimini Ecclesiae« od 15. VIII 1967. ime ove Kongregacije promjenjeno je u »Kongregacija za klerike« (Congregatio pro clericis).

nije dovoljno poznat ni iskorišten, iako je djelomično i objavljen, a pruža nam izvanredno važnih podataka za našu noviju povijest. K tome je ovaj bogati kup izvora i najdohvatljiviji, jer su izvještaji skupljeni i složeni po biskupijama, poslagani su — zajedno s nekim popratnim spisima — u malim sveščićima[5] jedan do drugoga kronološkim redom i smješteni u posebne kutije ili kartonske korice. Na poleđini svake kutije odnosno korica naznačeno je i latinsko ime biskupije koje spise sadrži.

Posjeti »ad limina«

Grobovi rimskih mučenika imali su za kršćanske vjernike odmah od početka izvanrednu privlačnu snagu. Privlačili su najprije kršćane Rima, koji su nad tim grobovima, nad kojima su se tamo od Konstantinovih vremena dizale veličanstvene bazilike, slavili godišnjice njihova mučeništva. S vremenom su postale ciljem brojnih hodočasnika iz raznih, pa i dalekih zemalja. Najprivlačiviji su, dakako, bili grobovi apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla, pa se stoga za hodočašće u Rim uz ostale izraze počeo upotrebljavati i »visitare apostolorum limina«, što u slobodnom prijevodu znači posjetiti mjesta gdje se časte grobovi apostola.[6] Taj izraz u novije doba poprimio je međutim posebno značenje. Počeo je isključivo označavati biskupske službene posjete Rimu, tj. apostolskim grobovima, papi i središnjim uredima Svete Stolice.

Među davnim hodočasnicima starog i srednjeg vijeka, što su s raznih strana Italije i Europe dolazili u Rim, bilo je bez sumnje i biskupa, koji su tako posjećivali »limina apostolorum« u prvotnom značenju spomenutog izraza. Neki su biskupi vrlo rano počeli i službeno dolaziti u Rim. Tako npr. biskupi Italije već od 4. stoljeća dolaze u Rim na godišnju rimsku sinodu, i to u početku svi, a poslije uspostave milanske, akvilej-

[5] Pojedini sveščići osim samog izvještaja obično sadrže i razne priloge kao npr. službene potvrde o posjetu grobovima Apostola, zatim — u slučaju kad biskup nije mogao osobno doći u Rim — njegovo popratno pismo s punomoći određenom svećeniku, koji je imao u njegovo ime izvršiti sve obaveze, k tome tamo od sredine 18. st. priložen je obično i kratki prikaz izvještaja, kritički osvrt te koncept odgovora sastavljeni u Kongregaciji. — Do, otprilike, 1655. g. svaki izvještaj s popratnim spisima ima posebnu originalnu folijaciju, koja se od izvještaja do izvještaja vrlo razlikuje (tako na pr. izvještaj o stanju makarske biskupije iz g. 1636. označen je brojevima 494 i dalje, a onaj iz g. 1640. brojevima 241 i dalje, dok je slijedeći iz g. 1644. označen visokim brojevima od 1276—1283), što pokazuje, da do sredine 17. st. nisu bili slagani po biskupijama, nego nekim drugim, dosad neutvrđenim redom, najvjerojatnije onim redom kako su stizali u arhiv Kongregacije, tj. kronološkim redom bez obzira na alfabetski red imena biskupija. U starom inventaru tog arhiva sastavljenu prigodom primopredaje Fagnani-Paoluci (1626. g.) navedeni su: »Libri 18 antiqui relationum status Ecclesiarum« i »Libri 26 novi relationum status Ecclesiarum (S. TROMP, *De manuscriptis acta et declarationes antiquas S. Congregationis Concilii Tridentini continentibus:* Gregorianum 39 (1958) 101). Oko g. 1655. izvještaji su istrgnuti iz ovih svezaka i složeni po novom sustavu, po biskupijama, jer je tako službenicima bilo lakše pronaći prošle izvještaje, kad je trebalo dati mišljenje o novom, koji bi prispio.

[6] Usp. A. LUCIDI-J. SCHNEIDER, *De visitatione sacrorum liminum (...)*, I (Romae 1883) 1—18; P. RABISKAUSKAS, *Relationes status dioecesium in Magno ducatu Lituaniae. I. Dioecesesis Vilnensis et Samogitiae*, (Romae 1971) str. XXI.

ske i konačno ravenske metropolije još uvijek većina. Biskupima se Sicilije s vremenom zbog udaljenosti i teškoća putovanja priznavao dovoljnim takav posjet svake treće godine. Od 8. st. su svi nadbiskupi, iz Italije kao i izvan nje, bili dužni doći u Rim radi primanja palija. Dolazak se u Rim posebno tražio od onih biskupa, koje je po pravu redio papa. Svi su ovi polagali i posebnu zakletvu vjernosti papi. Konačno od 15. st. zakletva vjernosti i obećanje posjeta »ad limina« obvezuje sve biskupe bez razlike.[7]

Međutim, jedno je obaveza, a drugo njezino izvršavanje. Siksto V, poznat kao energičan i strog papa, odlučio je oživjeti izvršavanje ove obaveze, koja je iz različitih uzroka već bila pala u zaborav. Konstitucijom *Romanus pontifex* od 20. XII 1585. odredio je da u buduće svi primasi, nadbiskupi i biskupi svijeta prije svog biskupskog ređenja, a zaređeni nadbiskupi prije primanja palija, i svi ostali u slučaju premještaja prije preuzimanja nove biskupije posebnom zakletvom obećaju u određenim razmacima vremena posjećivati grobove sv. Apostola i tom prigodom izvjestiti papu »o svojoj pastoralnoj službi, o svemu što se odnosi na stanje njihovih biskupija, o disciplini klera i naroda, i o svemu što se na bilo koji način odnosi na spasenje povjerenih im duša«, te da će »primiti i što je moguće marljivije izvršiti apostolske naredbe«.[8] Sve su to morali obaviti osobno (»personaliter et per seipsos«). Samo u slučaju zapriječenosti smjeli su za to ovlastiti i poslati predstavnika, koji je u stvar i u prilike u biskupiji morao biti dobro upućen.[9] Rok je, razmjerno prema udaljenosti od Rima, za neke bio svake treće, a za neke svake četvrte, pete pa i desete godine. Od naših su biskupa primorski, kao bliži, bili obavezni na trogodišnji, a svi ostali na četverogodišnji posjet i izvještaj.[10] Neizvršenje te obaveze pratila je *ipso facto* stroga kazna obustave od svake biskupske službe i prihoda.[11]

Kad je nekoliko godina poslije toga isti papa konstitucijom *Immensa aeterni Dei* od 22. I 1588. proveo prvu opću reformu Rimske Kurije, koju od tada posebno karakteriziraju tzv. »kongregacije« (zborovi kardinala zaduženi za stanovita pitanja središnje crkvene uprave), povjerio je Kongregaciji Koncila uz ostalo i nadležnost nad biskupskim

[7] Usp. LUCIDI-SCHNEIDER, *Nav. dj.*, 7—14; RABISKAUSKAS, *Nav. dj.*, XX i XXIII.

[8] *Bullarium Romanum*, ed. Taurinen., VIII 643.

[9] *Nav. mj.* Predstavnik je u pravilu morao biti član kaptola ili neki dostojanstvenik, a u slučaju da takva nema, običan svećenik, a tek iznimno redovnik.

[10] Zagrebački biskup Šimun Bratulić (1603-1611) 1607. g. spominje u popratnim spisima relacije »trogodišta«, ali poslije se za zagrebačku biskupiju računalo po četvorogodištima. Za senjsku biskupiju se izvještaji godina 1602., 1615., 1696. i 1730. vode kao četvorogišnji, a za godine 1684., 1700., 1728., itd. kao trogodišnji. Zabuna vjerojatno dolazi iz toga što je spomenuta konstitucija obvezivala »ugarske« biskupe na četvorogodišta, a u tekst zakletve kod ređenja istih biskupa unesena riječ »trogodište« (usp. LUCIDI-SCHNEIDER, I 35). Veće je kolebanje kod senjske i modruške biskupije u tom pogledu protumačivo odatle, što je sjedište biskupije bilo na području, koje konstitucija označava izrazima »adiacentium provinciarum Italiae ac etiam Dalmatiae«, a već od vremena biskupovanja u Senju Marka Antuna Dominisa senjski se biskupi sve više privezuju uz mađarsku crkvenu organizaciju prekidajući veze sa svojom nekadašnjom splitskom metropolijom.

[11] Prihode je u tom slučaju kaptol trebao primijeniti u korist crkve.

posjetima ad limina i izvještajima o stanju biskupija.[12] Tako je ostalo sve do druge opće reforme Rimske Kurije, koju je proveo papa Pio X konstitucijom *Sapienti consilio* od 29. VI 1908. On je nadležnost nad posjetima ad limina prenio na Konsistorijalnu Kongregaciju (danas Kongregacija za biskupe), izuzevši područja pod nadleštvom Kongregacije za širenje vjere, tzv. Propagande (danas Kongregacija za evangelizaciju naroda).[13]

Iako od vremena Siksta V. osobitom brigom Kongregacije Koncila vršenje spomenute obaveze nije više moglo pasti u zaborav, ipak je biskupi nisu izvršavali sasvim redovito. Putovanje u Rim tražilo je u ono doba od biskupa iz udaljenijih krajeva velike napore i troškove. Ponekad je predstavljalo i pravu životnu opasnost. Svemu tome su se znale pridružiti i razne druge zapreke, koje su biskupe ispričavale od dolaska u Rim. O isprikama pojedinih biskupa u početku se strože sudilo, ali je s vremenom prevladalo blaže stajalište. Velika starost, bolest, neodgodivi poslovi i sl. uzimali su se kao dovoljni razlozi koji biskupe opravdavaju od dolaska u Rim, a kuga, nesigurnost puta uslijed neprijateljskih ratova ili razbojnika i sl. opravdavali su ih i od slanja predstavnika, koji su inače morali sve obaviti u njihovo ime.[13a] U tim i sličnim slučajevima biskup je trebao tražiti produljenje roka, što je Kongregacija redovito, pa i po više puta za redom, davala produžujući rok obično na šest mjeseci.

Izvještaji o stanju biskupija

Kako za dugo vremena nije bilo posebnih uputa o sastavljanju pismenih izvještaja o stanju biskupija, što su ih biskupi prema naredbi Siksta V. predavali Kongregaciji Koncila, znali su ti izvještaji biti previše kratki i u svakom pogledu nedostatni, a neki opet sastavljeni preopširno gubili su se u beznačajnim sitnicama. To je zapazio poznati kanonist Prospero Fagnani, dok je bio tajnikom Kongregacije Koncila (1613. — 1626.)[14] pa je poslije u svojim komentarima iz kanonskog prava donio

[12] *Nav. mj.*, 991—992.

[13] Usp. V. SANTORO, *Congregazioni Romane. S. C. Concistoriale* u *Enciclopedia Cattolica* IV 316.

[13a] Šibenski biskup Karlo Antun Donadoni (1723.—1756.) kad se potkraj svoga biskupovanja ispričava Kongregaciji, što ne može osobno doći u Rim da izvrši svoju obavezu, naglašava poteškoće koje ga ometaju i u redovitom obavljanju pastirskih pohoda biskupije i u izvršenju posjeta »ad limina«. Najprije spominje slabe vremenske prilike i nevolje bijednog naroda, kojemu bi htio biti što manje na teret. Za putovanje morem velika su zapreka gusari (»*multitudo piratarum qui Illyricae huius provinciae fere oras omnes, quibusdam novis navigiis vulgo sanbecchi, ut in navigantes grassarentur infestas, in dies latrociniis atque depredationibus habebant*«). Od dolaska u Rim ispričava se i svojim siromaštvom, starošću (već je osamdesetgodišnjak), a kaže da se ne stidi priznati ni svoju strašivost. Ta ga muči osobito nakon eksplozije baruta do koje je došlo uslijed groma dne 21. srpnja 1752., što je bilo potreslo sav grad (Šibenik). Usp. ASV, Congr. Concilii, Relat. dioec., Sibenicen. a. 1753/54).

[14] Prospero Fagnani (1588.—1678.) radio je u ovoj Kongregaciji već 1610. Poslije je obavljao razne važne službe u više kongregacija. U 44. godini života je oslijepio. Radi izvanrednih sposobnosti bio je nazvan »doctor caecus oculatissimus« (usp. P. PALAZZINI, *Prospero Fagnani segretario della S. Congregazione del Concilio e suoi editi e inediti:* u zborniku *Sacra Congregazione del Concilio in quarto centenario*, 361—336).

neke norme i o tome. On je prvi uveo razlikovanje »materijalnog« i »formalnog« stanja biskupije. U vezi s materijalnim stanjem trebalo je prema Fagnaniju izvijestiti o stanju crkava i crkvenih ustanova kao i o broju i redu crkvenih službenika, a u vezi s formalnim stanjem o pastoralnoj službi biskupa, o svemu što se na bilo koji način odnosi na upravu biskupije i na spasenje duša. Ovdje Fagnani posebno napominje održavanje godišnje sinode i pokrajinskog koncila, zatim pastirske pohode biskupije, stanje prave vjere, pitanje praznovjernih i loših običaja, vršenje župničke službe, naročito propovijedanja, kako se upravlja crkvenim dobrima, kakva je disciplina klera i naroda, o sjemeništu, kaptolu, samostanima, itd. S obzirom na materijalno stanje naglašava kako je dovoljno, da svaki biskup kod svog prvog posjeta podnese o tom potanji izvještaj, a poslije će biti dosta navesti eventualne promjene. Najveću važnost pridaje izvještaju o formalnom stanju, jer to je ono najbitnije o čemu biskupi moraju položiti račun papi.[15] Ove upute su od Fagnanija preuzeli Catalanus, Van Espen i drugi kanonisti.[16] Poslije u vrijeme pape Benedikta XIII tajnik Kongregacije Koncila Prospero Lambertini (vršio tu službu od 1718. do 1728.) usavršio je i detaljnije razradio ove norme, pa ih je Papa u obliku posebne instrukcije proglasio na rimskom pokrajinskom koncilu g. 1725.[17] Instrukcija ima devet poglavlja koja se opet dijele u razne točke.[18] Izvještaje je trebalo sastavljati točno tim redom, poglavlje po poglavlje, točku po točku. Kad se g. 1740. Lambertini popeo na Petrovu Stolicu kao Benedikt XIV, još iste godine ponovo je proglasio spomenutu instrukciju obaveznom za sve biskupe,[19] a o njoj raspravlja i u svom poznatom djelu *De synodo dioecesana*, gdje u dodatku donosi i cijeli njezin tekst.[20] Ovaj je papa ustanovio i posebnu kongregaciju za ispitivanje biskupskih izvještaja. Nazivali su je »Concilietto«, a djelovala je u tijesnoj povezanosti s Kongregacijom Koncila, tako da se praktički nije od nje ni razlikovala. Ukinuo ju je papa Pio X 1908. g.[21]

Međutim i nakon instrukcije i sve brige oko njezina provođenja, prošlo je dosta vremena dok su se svi biskupi počeli nje pridržavati. Ocjenjivači biskupskih izvještaja u Kongregaciji još koncem 18. st. morali su za neke primijetiti, da nisu uopće u skladu s »Benediktovom instrukcijom« i da sadržavaju jedva nešto od onoga, što bi trebale

[15] P. FAGNANI, *Commentaria in quinque libros decretalium*, III: *Commentaria in secundum librum decretalium* (Romae 1661), 217—218.

[16] LUCIDI-SCHNEIDER, *Nav. dj.*, 32.

[17] *Nav. dj.*, 32—33.

[18] Lucidi je dva sveska prije navedenog djela posvetio opširnom tumačenju spomenute instrukcije. Tekst donosi u početku prvog sveska (str. 42—49), a zatim ga tumači točku po točku (sv. I 50—549 i sv. II 3—669).

[19] Proglasio ju je konstitucijom *Quod sancta* od 23. XI 1970. Biskupi se naime ni poslije g. 1725. nisu držali tih uputa, pa je zato smatrao potrebnim ponovno proglašenje (usp. LUCIDI-SCHNEIDER, *Nav. dj., 33*).

[20] BENEDICTUS XIV, *De synodo dioecesana libri tredecim* (Roma 1755), gdje u zadnjoj knjizi (lib. XIII cap. VI-XII) raspravlja o posjetu »ad limina« i izvještaju o stanju biskupije. Tekst upute donosi na str. 665—668.

[21] Usp. N. DEL RE pod *Congregazioni Romane. III Le Congregazioni sopresse*, u *Enc. Catt. IV*, 342; SANTORO pod *S. C. Concistoriale* u istom svesku na str. 316.

sadržavati.[22] Kad je odgovarala na te izvještaje, Kongregacija je nastojala biskupima što manje prigovarati, ali ih je u ovom pitanju na obziran način korila[23] sve dok nije konačno postigla da su se počeli strogo pridržavati propisanog oblika.[24]

Da bismo naglasili *važnost* ovih brojnih izvještaja iz otprilike 700 biskupija cijeloga svijeta, dosta je napomenuti da oni *izravno* govore o stanju mjesnih Crkava opisujući njihovo materijalno stanje (broj župa, crkava, samostana i ostalih crkvenih ustanova) i — što je još važnije — o samom unutarnjem crkvenom životu, što se inače u drugim izvorima znade jedva odraziti.

Nameće se također i pitanje *vrijednosti* ovih izvještaja kao povijesnih izvora. Najveća poteškoća nije u tomu, što su, kako ističe Matanić, izvještaji »sastavljani prema službenom zajedničkom obrascu propisanom od pape, kojega se svaki nadbiskup i biskup morao (i mora) držati,[25] nego je daleko važnije pitanje njihove *pouzdanosti*, o čemu su posebno raspravljali njemački povjesničari Schmidlin i Loserth. Prvi je izvornu vrijednost ili pouzdanost ovih izvještaja precjenio, a drugi potcjenio. Nakon tih rasprava došlo se do razboritog srednjeg stanovišta. Vrijednost ove izvorne građe svakako je veća od vrijednosti raznih spisa privatne naravi (recimo ljetopisa i uspomena), jer se ovdje radi o službenim izvještajima vrhovnoj upravi Crkve, što pretpostavlja veću mjeru savjesnosti, ali biskup je svejedno mogao prenaglasiti svoje uspjehe, odnosno poteškoće, pa će uz neke očito pouzdane tvrdnje biti i takvih koje treba kritički odvagnuti, ili ih po mogućnosti provjeriti pomoću drugih suvremenih izvora.[26] Biskupski izvještaji tako kritički odvagnuti pružaju i te kako dragocjene podatke o strukturi biskupije, o duhovno-moralnom životu svećenika i naroda, o životu pojedinih biskupa, o njihovoj pastoralnoj revnosti i stvarnom poznavanju prilika u biskupiji, itd.[27]

---

[22] Tako je naznačeno na pr. za izvještaj skradinskog biskupa Antuna Stjepana Trevisana iz g. 1793. (ASV, Congr. Concilii, Relat. dioec., Scardonen. a. 1793).

[23] U odgovoru na izvještaj skradinskog biskupa Ivana Dominika Altei iz g. 1805. navela je i pojedine točke o kojima je on trebao izvijestiti, upozorila ga na uputu Benedikta XIII i dodala: »*Neque enim arbitrantur* (tj. kardinali ove Kongregacije) *grave Tuae futurum caritati ad eum morem relationes Tuas accomodare cui omnes episcopi libenter obsequuntur...*« Iste je godine upozorila i ninskog biskupa i neke druge (usp. koncepte odgovora priložene izvještajima u spomenutom fondu).

[24] Za izvještaje zagrebačkog biskupa Vrhovca iz g. 1794. i 1817. ocjenjivač je pribilježio »in tutto conforme all' istruzione Benedettina« (usp. osvrte na te izvještaje u navedenom fondu). Lucidi naglašava, da su se tokom 19. st. svi biskupi počeli strogo pridržavati uputa Benedikta XIII (*nav. dj.*, 33). To potvrđuju i izvještaji naših biskupa od prvih desetljeća 19. st. pa unaprijed. Iz tog razdoblja su oni dosta rijetki, ali su odreda sastavljeni u propisanom obliku.

[25] A. MATANIĆ, *Izvještaji dubrovačkih nadbiskupa i biskupa u Vatikanskom arhivu (1591—1900)*: Radovi H. Pov. Inst. 3—4 (Rim 1971) 159—160. Usp. i prikaz ovog rada što ga je dao J. Soldo u *Crkvi u svijetu* VII 4 (1972) 368. Naglasimo, da se biskupi za dugo nisu držali nekog zajedničkog obrasca.

[26] Usp. RABISKAUSKAS, *Nav. dj.*, str. XXXIII—XXXIX.

[27] *Nav. dj.*, XXXIX—XL.

Treba svakako naglasiti veliku razliku između pojedinih izvještaja u pogledu opsežnosti i samog sadržaja, što osobito vrijedi za prva dva stoljeća, dok nije provedena u djelo spomenuta uputa Benedikta XIII. Neki su od njih, kako smo već rekli, previše kratki, ili se, kad su dulji, gube u beznačajnim pojedinostima, a katkad gotovo doslovno ponavljaju prošle izvještaje donoseći jedva koji novi podatak. Drugi opet obiluju važnim i zanimljivim podacima, tako da neke možemo nazvati pravim studijama o crkvenim prilikama i stanju dotičnog kraja.[28]

Odgovori Kongregacije Koncila

Prema odredbi konstitucije *Immensa* Kongregacija Koncila imala je biskupima koji izvrše sve što spada na posjet ad limina dati pismenu potvrdu o tom izvršenju, što je ona redovito i činila u obliku kraćih ili dužih pisama naslovljenih na pojedine biskupe. Opseg je tih pisama, naravno, ovisio o tome da li je izvještaj davao povoda kraćem ili dužem osvrtu, kao i o tom je li trebalo odgovoriti na eventualna biskupova pitanja i molbe. Kongregacija je u tim pismima redovito nastojala pohvaliti biskupovo zalaganje i eventualne uspjehe, a po potrebi ga i obzirno upozoriti na neke propuste, kako bi ga potakla na veću revnost u služenju Crkvi i vjernosti Svetoj Stolici.

Svako takvo pismo, prije nego je bilo poslano biskupu, bilo je prepisano u knjigu za registriranje takvih odgovora. Te se knjige zovu *Libri litterarum visitationis sacrorum liminum (Knjige pisama o posjetu svetih grobova)* ili kraće *Libri visitationum (Knjige posjeta)*, a ne čuvaju se u Vatikanskom arhivu nego u arhivu same Kongregacije (u njezinu današnjem sjedištu). Od 47 svezaka, koliko bi ih trebalo biti, šest ih je na žalost izgubljeno, i to: svesci III. i IV. (1601.—1618), VIII. (1643.—1648), X. (1652.—1657), te XIV. i XV. (1669.—1681).[29] Neki svesci imaju na kraju kazalo (sastavljeno po imenima biskupija), a po drugima je, koji takvog kazala nemaju, potrebno dugo listati dok se nađe određeni odgovor, osim ako nam je poznat nadnevak odgovora, što je više puta naznačeno na samom izvještaju.

Neka se pisma u vezi s posjetom ad limina ne mogu naći u gornjem nizu registara nego u nizu nazvanom »Libri litterarum« (knjige pisama), koji inače sadrži pisma poslana raznim osobama i ustanovama u vezi s bilo kakvim predmetima koji su u nadležnosti Kongregacije Koncila.

Sadržaj Kongregacijinih odgovora na biskupske izvještaje zna ponekada biti vrlo zanimljiv i važan. Iz njega vidimo što je sve u tom izvještaju privuklo posebnu pažnju službenika Kongregacije, na što su biskupa upozorili, kako su riješili njegova pitanja i molbe. Sve je to moglo imati odlučan utjecaj na biskupova daljnja stajališta i postupke u raznim više ili manje važnim pitanjima crkveno-pravne naravi. Razu-

[28] Recimo izvještaj zadarskog nadbiskupa Mate Karamana iz g. 1754. (Ocjenjivač Kongregacije nazvao ga je »esatissimo«). Kao protivan primjer spomenimo izvještaj o stanju hvarske biskupije iz g. 1720., tako štur da je Kongregacija naredila biskupu nek pošalje nadopunu u pitanjima o formalnom stanju (usp. spise spomenutih izvještaja u već navedenom fondu pod Jadren. i Pharen.).

[29] RABISKAUSKAS, *Nav. dj.*, str. XLVI.

mije se, svi odgovori nemaju takvu važnost i značenje. Ima ih i čisto formalnih, tako da nekad i nisu bili prepisani u knjige odgovora, nego je ondje samo naznačeno da je odgovoreno »in forma«, tj. prema uobičajenom obrascu.

II. OBJAVLJENI I NEOBJAVLJENI IZVJESTAJI O STANJU HRVATSKIH BISKUPIJA

Kako smo već spomenuli, biskupi naših priobalnih biskupija, kojih je do 1828. godine bilo dvadesetak, bili su dužni obaviti posjet ad limina i predati »izvještaj o stanju« svake treće, a ostali naši biskupi svake četvrte godine računajući od 20. XII 1585. g. (kad je izdana konstitucija *Romanus pontifex*). Istina, broj izvještaja znatno je manji od broja trogodišta, odnosno četverogodišta, jer biskupi nerijetko, iz opravdanih ili neopravdanih razloga, nisu stigli obaviti posjet ni poslati propisani izvještaj, ali uza sve to po opsežnosti ove izvorne građe naše se biskupije mogu ubrojiti među bogatije na svijetu. Tako npr. dok je sačuvano samo 11 izvještaja o stanju krakovske, samo 8 o stanju kölnske i samo 7 o stanju münchenske nadbiskupije (da ne spominjemo francuske biskupije, koje su u ovom pogledu najsiromašnije, jer je galikanska politika francuskih kraljeva ometala izravne veze biskupa s Rimom),[30] dotle ih neke naše biskupije imaju i po pedesetak.

Poznati i objavljeni izvještaji

Već se Farlati, govoreći o pojedinim našim biskupima, znao ponekad poslužiti podacima iz njihovih izvještaja.[31] On i nastavljač njegova glasovitog djela *Illyricum sacrum* Coleti objavili su neke gotovo u cijelosti. Tako u četvrtom svesku nalazimo izvještaj o stanju skradinske biskupije iz g. 1720.[32] i dva o stanju trogirske biskupije, prvi iz g. 1666,[33] a drugi iz g. 1746.[34] U petom svesku tri su izvještaja o stanju rapske biskupije iz godina 1717., 1757. i 1762.[35] U šestom svesku je izvještaj o stanju dubrovačke nadbiskupije iz g. 1724.[36] i dva o mrkanjsko-trebinjskoj biskupiji, prvi iz 1620. ili 1621. u cijelosti,[37] a drugi iz g. 1631. u izvacima.[38] Izvještaj o stanju makarske biskupije iz g. 1626. donio je u četvrtom

[30] *Nav. dj.*, XXXIII—XXXIV.

[31] Tako na pr. kad piše o poljičkim glagoljašima u doba splitskog nadbiskupa Kadčića (1730.—1745.), prepričava njegov izvještaj iz g. 1739. (FARLATI, *Illyricum sacrum*, III 554—555).

[32] FARLATI, *Nav. dj.*, IV 33. Farlati je iz ovog izvještaja ispustio samo dva manje važna odlomka i završnu rečenicu.

[33] *Ondje*, 430—434.

[34] *Ondje*, 445—447.

[35] *Nav. dj.*, V 283—284; 288—291 i 292.

[36] *Nav. dj.*, VI 273—274.

[37] *Ondje*, 311.

[38] *Ondje*, 314.

svesku,[39] ali ne prema primjerku koji je bio dostavljen Kongregaciji Koncila, što ga ovdje objavljujemo, nego prema onom, ponešto različitom, koji je bio dostavljen Propagandi.[40] Farlati je objavio i neke odgovore Kongregacije Koncila kao npr. onaj splitskom nadbiskupu Pacifiku Bizzi (1745—1756) iz g. 1752.[41] i rapskom biskupu Ivanu Luki Garagninu (1756—1765) iz g. 1758.[42]

Brojne izvještaje o stanju naših biskupija koje su u razdoblju od 1600. do 1850. g. bile politički i crkveno povezane s Mađarskom objavio je mađarski benediktinac Tihamer Aladar Vanyo. To su izvještaji o stanju bosanske biskupije iz godine 1650., 1655., 1658., 1783., 1807. i 1820. (prvi na latinskom, a ostali prepričani mađarski),[43] srijemske iz g. 1760. (mađarski),[44] zagrebačke iz godina 1607., 1634., 1675., 1700., 1707., 1794., 1816. i 1820. (prvi latinski, a ostali mađarski)[45] i najzad senjske i modruške iz godina 1602. (izvještaj Markantuna De Dominisa), 1615., 1694., 1695., 1708., 1728., 1741., 1748., 1753., 1757., 1773., 1795., 1802., 1814., 1819., 1822. i 1826. (prva dva latinski, treći talijanski, a ostali prepričani na mađarskom).[46]

Dva izvještaja o stanju zadarske nadbiskupije iz vremena nadbiskupa Minuccija Minucci (1596.—1604), i to iz g. 1599. i 1601. objavio je nedavno Alberto Marani,[47] a Atanazije Matanić izvještaj dubrovačkog nadbiskupa Torresa (1665.—1699) iz g. 1667. i biskupa Vodopića (1882.—1893) iz g. 1885. (ovaj posljednji se odnosi na trebinjsku biskupiju kojom je tada upravljao dubrovački biskup), a ujedno je ukratko prikazao sve izvještaje (njih pedesetak) o stanju dubrovačke nadbiskupije i poslije biskupije.[48] Isti autor je ukratko prikazao također izvještaje bosansko-srijemskih (đakovačkih) biskupa, što je zamislio kao uvod u izdanje triju izvještaja biskupa Strossmayera, koje kani objaviti.[49] Izvještaj bosanskog biskupa Baličevića (1588.—1615) iz g. 1600. objavio je Karlo Horvat, ali ne prema primjerku iz ovog fonda, nego prema istovjetnom primjerku iz fonda Borghese (također u Vatikanskom arhivu),[50] a Bazilije Pandžić je u prilogu svoje radnje o mrkansko-trebinjskoj biskupiji, prema primjercima iz Propagandinog arhiva, donio sedam izvještaja

[39] *Nav. dj.*, IV 195—196.
[40] Arh. Prop., SOCG vol. 262 f. 402r—403v. O njemu će još biti govora.
[41] FARLATI, *Nav. dj.*, III 562.
[42] *Nav. dj.*, V 291.
[43] T. A. VANYO, *Püspöki jelentések a Magyar szent korona arszágainak Egyhazmegyéiröl 1600.—1850.*, (Pannonhalma 1933) 74—83. — Budući da ne znam mađarski, nisam mogao ustanoviti u kolikoj mjeri je autor prenio sadržaj pojedinih izvještaja. Prema izjavi jednog kolege, koji poznaje donekle mađarski, ne radi se o doslovnom prijevodu.
[44] *Ondje*, 221—224.
[45] *Ondje*, 328—353.
[46] *Ondje*, 353—402.
[47] A. MARANI, *Atti pastorali di Minuccio Minucci arcivescovo di Zara (1596—1604)*, (Roma 1970) 41—61.
[48] Vidi prikaz u *Crkva u svijetu* VII 4 (1972) 368—372.
[49] A. MATANIĆ, *Izvještaji bosansko-srijemskih ili đakovačkih biskupa u Tajnom Vatikanskom arhivu:* zbornik *Kačić* 4 (1971) 149—154.
[50] K. HORVAT, *Monumenta historica nova historiam Bosnae et provinciarum vicinarum illustrantia:* Glasnik Zem. muzeja u B. i H. XXI (1909) 68—75.

raznih trebinjskih biskupa, od kojih su neki možda istovjetni ili slični onima u fondu Kongregacije Koncila.[51]

Osim tih izvještaja koji su objavljeni, ili barem ukratko opisani, znamo i za priličan broj izvještaja istarskih biskupa (tršćanskih, koparskih, novigradskih, porečkih, puljskih i pićanskih), i to po iz njih izvađenim odlomcima o slavenskom bogoslužju i glagoljaškom svećenstvu, što ih je prema Crnčićevim ispisima Luka Jelić uvrstio u poznatu zbirku izvora o rimsko-slavenskom bogoslužju.[52] Ondje ih je lako pronaći, jer je knjiga provi đena predmetnim kazalom po biskupijama, pa nije nužno da ih ovdje nabrajamo. Jelić je u istoj knjizi donio i nekoliko navoda iz izvještaja ninskih biskupa, i to prema prijepisu što se nalazio u Nadbiskupskom arhivu u Zadru,[53] te jedan takav navod iz izvještaja o stanju dubrovačke nadbiskupije iz 1643. g. preuzet od Koste Vojnovića.[54] Vojnović spominje 36 izvještaja što su ih Sv. Stolici podnijeli dubrovački nadbiskupi od g. 1588. do 1777., a za njih zna iz prijepisa Đure Pulića koji je istraživao arhivsku građu u Rimu[55] Čini se da su tu građu još prije Pulića poznavala dva poznata dubrovačka povjesničara Serafin Crijević i Gian Maria Mattei.[56]

Neobjavljeni izvještaji

Nismo u mogućnosti navesti sve izvještaje o stanju svih naših biskupija, jer bi trebalo mnogo vremena da se svi pažljivo pregledaju, a uz to bi ovaj uvod ispao predug, pa ovdje u preglednoj tablici navodimo samo izvještaje o stanju 11 biskupija nekadašnjih crkvenih pokrajina splitske i zadarske. Ti su zaista manje poznati, a od više stotina njih samo nekoliko ih je objavljeno. Osim toga s ovim će osam najstarijih izvještaja o stanju makarske biskupije — što ih ovdje u cijelosti objavljujemo — biti smješteni u svoj pravi okvir, jer je ova biskupija do g. 1828. spadala u splitsku crkvenu pokrajinu, a tada je bila pridružena

[51] B. PANDŽIĆ, *De dioecesi Tribuniensi et Mercanensi*, (Romae 1959) 109; 116—160, gdje je objavio izvještaje iz godina: 1610., 1639., 1684., 1703., 1728., 1751. i 1858. Zanimljivo bi ih bilo sravniti s onima u fondu Kongregacije Koncila gdje se čuvaju izvještaji iz godina: 1589. (ovaj je više neka bilješka nego izvještaj), 1619., 1625., 1628., 1631., 1634., 1637., 1640., 1644., 1646., 1650., 1653., 1656., 1659., 1660., 1668., 1669., 1675., 1678., 1683., 1689., 1693., 1696., 1700. itd.

[52] L. JELIĆ, *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae a XIII and XIX saeculum*, (Veglae 1906).

[53] Ondje XVI 185 (navodi izvještaj iz g. 1598.) i XVII 191 (izvještaj iz g. 1670.).

[54] *Ondje*, XVII 120. Radi se o pohodu nadbiskupa Larizze (1640.—1647.) zavodu *Collegium Orthodoxum Budislaum* i nadbiskupovoj izjavi. da je svećenicima zabranio misiti *ilirskim* jezikom. Vojnović je shvatio da se ta zabrana odnosila na svećenike trebinjske biskupije koji su bili u tom zavodu, ali u originalu (ASV, Congr. Concilii, Relat. dioec., Ragusina a. 1643) poseban odlomak govori o pohodu tom zavodu, a u novom odlomku govori se o toj liturgijskoj zabrani, koja se odnosila na svećenike dubrovačke nadbiskupije. Tako je Vojnović (*Crkva i država u dubrovačkoj republici*: Rad JAZU 119 (1849) 139) naveo Jelića na vrlo sumnjive zaključke o proširenosti glagoljskog bogoslužja u trebinjskoj biskupiji sve do te godine (JELIĆ, *nav. dj.*, XIX 312).

[55] VOJNOVIĆ, *nav. dj.*

[56] Zaključujemo to iz Vojnovićevih riječi (*ondje* 71 i 79 bilj. 28).

splitskoj biskupiji, dok nije 1969. g. s njom i potpuno ujedinjena, tako da joj je danas ostalo još samo ime u naslovu »Splitsko-makarske nadbiskupije«.

Pregled posjeta ad limina i izvještaja o stanju biskupija crkvenih pokrajina splitske i zadarske u prvih šezdestpet trogodišta[87]

TROGODIŠTE		SPLITSKA METROPOLIJA							ZADARSKA M.			
R. br.	god.	spl.	mak.	trog.	hvr.	šib.	skrd.	nin.	zad.	rab.	osor.	krč.
1.	1588	PpIz			PpIz					PxIz	PpIz	
2.	1591	1590			1590					1589	1589	
		PoIz		PoIz	PoIz	PoIz					PoIz	[PoIz ne-
		1593		1592	1593	1592					1593/ 1594	stao]
3.	1594											
		PpIz		PoIz				PpIz				
		1594		1595				1594				
4.	1597							PpIz	PpIz	PoIz		
								1597	*1599*	1597		
5.	1600	PoIz			PoIz	PpIz		PpIz	PpIz	PpIz		PpIz
		1600			1600	1602/ 1603		1600	*1601*	1600		1601
6.	1603	PoIz		PoIz				PpIz			PpIz	PpIz
		1602		1604				1604/ 1605			1605	1604
7.	1606					PoIz			PpIz			PpIz
						1606			1608			1607
8.	1609	PpIz			PoIz	PpIz			PoIz			PpIz
		1610			1609	1609			1609			1610
9.	1612	PpIz		PpIz	Pp-	PpIz			PpIz	PpIz		PoIz
		1612		1612	1614	1612			1615	1613		1613
10.	1615	PpIz		PpIz	Pp-	PpIz			PoIz	PpIz		PxIz
		1615		1615	1615	1615			1615	1615		1616
11.	1618	PoIz		PpIz	PpIz	PpIz		PpIz	PxIz	PpIz	PpIz	PpIz
		1616		1618	1619	1619		1618	1619	1618	1619	1619
12.	1621	PpIz		PpIz	PpIz	PpIz					PpIz	Po-
		1621		1621/ 1622	1623	1621					1623	1623/ 1624
13.	1624		PpIz	PpIz	PpIz	PpIz	PpIz		PoIz	PpIz		
			1626	1625	1624	1625	1624		1624	1624		
14.	1627	PpIz		PoIz	PpIz	Iz			PpIz	PpIz	PpIz	PpIz
		1628		1627	1628	1628			1627	1627	1627	1628

[87] U ovom pregledu služimo se slijedećim znakovima: Veliko slovo P znači *posjet*, malo p označuje da ga je biskup obavio po predstavniku, a o da ga je obavio osobno. Slova *Iz* znače da je istom prigodom Kongregaciji predan izvještaj o stanju dotične biskupije. Kad se radi o posjetu bez izvještaja, stavili smo *Po-*, ili *Pp-*, a kad je izvještaj poslan naknadno, naznačen je ispod godine posjeta. U slučajevima kad je sve što spada na posjet obavljeno na prijelazu iz jedne godine u drugu, naznačili smo obje godine, ali treba imati na pameti da je u tim slučajevima izvještaj gotovo uvijek pisan prve godine. Uvijek i nismo uspjeli ustanoviti da li je biskup obavio posjet osobno ili po predstavniku, pa smo tada umjesto određenog znaka stavili *x*. Pripadanje pojedinog izvještaja određenom trogodištu nije uvijek lako ustanoviti. Češće su odobrenjem Kongregacije pojedini posjeti vrijedili za više trogodišta. Stoga je naše svrstavanje ponekad samo približno. Godina nekolicine *objavljenih* izvještaja tiskana je kosim slovima.

TROGODISTE		SPLITSKA METROPOLIJA							ZADARSKA M.			
R. br.	god.	·uju	spl.	mak.	trog.	hvr.	šib.	skrd.	zad.	rab.	osor.	krč.
15.	1630		PpIz 1630	PpIz 1630	PpIz 1629		PpIz 1630		PpIz 1632/ 1633	PpIz 1632	PpIz 1632	
16.	1633	PpIz 1634	(?)	PpIz 1635	Po- 1635	PoIz 1634		PpIz 1633	PpIz 1636	PoIz 1633	Po- 1633	PpIz 1633
17.	1636		PpIz 1636	PpIz 1638		Iz 1636/ 1637			PpIz 1637	Iz 1637	Iz 1637	PpIz 1636
18.	1639	PpIz 1640	PpIz 1640	PpIz 1640	Iz 1639/ 1640	PoIz 1640			PpIz 1640	PoIz 1639	PpIz 1640	
19.	1642	PpIz 1642	PpIz 1644	PpIz 1642				PpIz 1642	PpIz 1642		PpIz 1643	
20.	1645			PpIz 1644		PpIz 1645	Iz 1645		PpIz 1647	PoIz 1645		
21.	1648	PpIz 1650	PoIz 1649/ 1650		PpIz 1650	PoIz 1648	PoIz 1650 (pis. 1648)		PpIz 1650	PpIz 1648		
22.	1651			PpIz 1652				PoIz 1654	PoIz 1653			
23.	1654		PpIz 1654		PpIz 1655			PpIz 1656				PpIz 1656
24.	1657	PpIz 1659	PoIz 1658		PoIz 1658				PpIz 1658		PpIz 1657	PoIz 1658
25.	1660				Iz 1661/ 1662			PpIz 1660/ 1661	PoIz 1660	PpIz 1660	PoIz 1660	
26.	1663							PpIz 1663		Po- 1664	PpIz 1663	
27.	1666			Iz 1666		Iz 1668		Po- 1667	PpIz 1667			
28.	1669			PoIz 1669	Iz 1671			PoIz 1670				
29.	1672	PpIz 1672			Iz 1672					PpIz 1672	Po- 1674	
30.	1675	PpIz 1675						PpIz 1676	PoIz 1676	PoIz 1675	Iz 1675	PoIz 1675
31.	1678			Pp- 1678/ 1679	Iz 1679	PpIz 1680/ 1681		PpIz 1680				
32.	1681				Iz 1683			PpIz 1683		PpIz 1681	PoIz 1681	
33.	1684				Iz 1685	PpIz 1684				PpIz 1685		Po- 1684
34.	1687	PoIz 1688		PpIz 1687	PpIz 1687	PpIz 1687/ 1688		PpIz 1687	PpIz 1688		PpIz 1688	Po- 1688
35.	1690	PpIz 1692/ 1693		PpIz 1691/ 1692	PpIz 1690	PpIz 1691/ 1692		Po- 1690	Iz 1692	Pp 1690 Iz 1691	PpIz 1690	
36.	1693			PpIz 1693	Po- 1693	PpIz 1695		PpIz 1693		PpIz 1694	PpIz 1694	PpIz 1695
37.	1696	Pp- 1698		Po 1695 Iz 1698		PpIz 1698/ 1699		PpIz 1696	PpIz 1696	PpIz 1695	PpIz 1697	

TROGODIŠTE		SPLITSKA METROPOLIJA							ZADARSKA M.			
R. br.	god.	spl.	mak.	trog.	hvr.	skrd.	šib.	nin.	zad.	rab.	osor.	krč.
38.	1699	Po 1699 Iz 1701	PpIz 1703	PpIz 1702	PpIz 1700			Pp- 1700	PpIz 1699	Po- 1700	PpIz 1700	PpIz 1700
39.	1702		PpIz 1706	PpIz 1703	PpIz 1703	PpIz 1702		Po- 1703	PpIz 1703			PpIz 1702
40.	705	Pp- 1705	PpIz 1707	PpIz 1705/ 1706	Po 1704 Iz 1705	PpIz 1705/ 1706			PpIz 1705	PpIz 1705 1706	PpIz / 1706	PpIz 1704
41.		Po- 1708	Iz 1709	Po- 1708	PpIz 1708	PpIz 1709		Po- 1709	PpIz 1708	PpIz 1708	PpIz 1709	PpIz 1708/ 1709
42.	1711		PpIz 1711	Po- 1713	PpIz 1711	PpIz 1711/ 1712		Pp- 1714	PpIz 1711	PpIz 1711		
43.	1714	PpIz 1714	Pp- 1714	Po- 1716	PpIz 1714	PpIz 1714		Po- 1716	PpIz 1714/ 1715			PpIz 1714
44.	1717	PpIz 1717	PpIz 1716	Iz 1718	PpIz 1717	PpIz 1717		PpIz 1719	PpIz 1717	*PpIz 1717*	PpIz 1718	
45.	1720	Po- 1720	PpIz 1720/ 1721	PpIz 1721	PpIz 1720 +Iz 1721	PpIz 1720/ 1721	*PpIz 1719/ 1720*	Po- 1722	PpIz 1720	Po- 1720		PpIz 1720
46.	1723	PpIz 1722	Pp- 1723	Po 1722 Iz 1723	Po 1723 Iz 1725	Po- 1723	PpIz 1725		PpIz 1723		PpIz 1723	PpIz 1723
47.	1726	PpIz 1726	Pp- 1726	Po- 1725		PpIz 1726/ 1727		PpIz 1726	Pp 1726 Iz 1727	PxIz 1726	PpIz 1726	Pp 1726 Iz 1727
48.	1729		Pp- 1729	Po 1728 Iz 1729	PpIz 1729			Po 1728 Iz 1730	PpIz 1729	Po- 1729	PpIz 1730	Po- 1730
49.	1732	Pp- 1732	Pp- 1732	PoIz 1734	PpIz 1732			Po- 1733	PpIz 1732	Pp- 1732	PpIz 1733	
50.		Pp 1735 Iz 1736	Pp 1735 Iz 1736		PpIz 1735	PpIz 1735	PpIz 1735		PpIz 1735/ 1736	Pp- 1735	PpIz 1735	
51.	1738	PpIz 1739	PpIz 1738		Pp- 1739	PpIz 1738/ 1739	PpIz 1739/ 1740		PpIz 1738	Po- 1738	Po- 1739	Po- 1739
52.	1741		PpIz 1742	PpIz 1742	Po 1743 Iz 1744		PpIz 1743/ 1744	Po- 1743	PpIz 1742	PpIz 1742		PpIz 1742/ 1743
53.	1744	Po- 1746	PpIz 1744	PpIz 1746		Pp- 1744	PpIz 1746/ 1747	Pp- 1746		PoIz 1746	Po 1744 Iz 1745	

TROGODIŠTE		SPLITSKA METROPOLIJA							ZADARSKA M.			
R. br.	god.	spl.	mak.	trog.	hvr.	šib.	skrd.	nin.	zad.	rab.	osor.	krč.
54.	1747	Po-1748/1749	PpIz 1749/1750		Pp 1747 Iz 1748					PpIz 1748		
55.	1750	PoIz 1752		PpIz 1750	Pp 1751 Iz 1752		PpIz 1750/1751	PpIz 1750		PpIz 1750 + Iz 1751	PpIz 1750	
56.	1753	PoIz 1755	PpIz 1753	PpIz 1754		PpIz 1753/1754	PpIz 1752/1753	PpIz 1753	PoIz 1754	PpIz 1754	PpIz 1753/1754	PpIz 1754
57.	1756		PpIz 1758	Po-1755	PpIz 1755/1756		PpIz 1754/1755	Pp 1756 Iz 1757		PpIz 1757	PpIz 1756	PpIz 1756
58.	1759	PpIz 1761	PpIz 1760	PpIz 1757	PoIz 1761		PpIz 1761		? (1761)		Po-1757	PpIz 1759/1760
59.	1762		PpIz 1763	PpIz 1762				PpIz 1764/1765		PoIz 1762		PpIz 1762/1763
60.	1765		PpIz 1765	Po-1766	PpIz 1766/1767			PpIz 1767/1768	PpIz 1767	PpIz 1765		PpIz 1766
61.	1768	PpIz 1768	PpIz 1768/1769		PpIz 1770	Pp-1768				PpIz 1768		
62.	1771	PpIz 1771	PpIz 1771			PpIz 1770/1771		PpIz 1770/1771	PpIz 1773/1774	Po-1771	Pp-1771	PpIz 1771
63.	1774	Pp-1775			Pp 1775 Iz 1776	Pp-1775		PxIz 1774		PxIz 1774		PxIz 1774
64.	1777				PpIz 1779				PpIz 1777/1778	PxIz 1778		
65.	1780	PpIz 1780	PxIz 1782		Pp 1781 Iz 1782			PpIz 1781	PpIz 1782			

Poslije 65. trogodišta izvještaji postaju rjeđi. Tako u 66. trogodištu iz ovih 11 biskupija nije stigao ni jedan, a kroz 4 slijedeća (67.—70., tj. od g. 1786.—1798.) stiglo ih je usve 12. To su izvještaji o stanju biskupija: splitske iz g. 1794/95., makarske 1795., trogirske 1794., hvarske 1788. i 1797., šibenske 1795., skradinske 1793/94., ninske 1794. i 1796/97., zadarske 1793., osorske 1786. i krčke 1797. Ovdje treba spomenuti da se mletačke vlasti po ugledu na neke druge katoličke države onoga vremena od šezdesetih godina 18. st. sve više upliću i u čisto crkvene poslove te

nerado gledaju izravne veze biskupa s Rimom.[48] Poslije pada Republike sv. Marka novi gospodari ovog područja jozefinistička Austrija i Napoleonova Francuska u tom su još bezobzirnije. Uz to kroz prva tri desetljeća 19. stoljeća navedene biskupije nakon smrti svojih biskupa velikom većinom ostaju za dugo vremena nepopunjene. Zato nije nikakvo čudo da iz razdoblja od preko 30 godina, tamo od pada Mletačke republike (g. 1797) pa sve do preuređenja ustrojstva naših priobalnih biskupija i imenovanja novih biskupa (g. 1828.—1830), iz svih biskupija o kojima je ovdje riječ imamo samo osam takvih izvještaja u ovom fondu. To su izvještaji o stanju makarske biskupije iz g. 1802., trogirske iz 1801., šibenske iz 1807., skradinske iz 1805., ninske iz 1802/03. i 1805., rapske iz 1803. i osorske iz 1805.[49]

III. POSJETI »AD LIMINA« I »IZVJESTAJI O STANJU« MAKARSKIH BISKUPA BARTULA KAČIĆA I PETRA KAČIĆA

Posjeti i izvještaji biskupa Bartula Kačića

Makarska je biskupija u doba biskupovanja Bartula Kačića (1615.—1645) cijelim svojim područjem bila u turskoj državi u kojoj je, kako je poznato, položaj katolika bio naročito težak.[50] Posebne poteškoće pratile su katoličke biskupe u vršenju njihove službe, osobito u obavljanju propisanih »kanonskih« pohoda župama. Važno je napomenuti, da bez tih pohoda biskup nije mogao dobro upravljati svojom mjesnom Crkvom i redovito dijeliti sakramenat potvrde. Kanonski pohodi bili su

[48] U ovom razdoblju se znalo dogoditi da pokoji izvještaj što ga je biskup poslao u Rim zapne na putu. Uz izvještaj o stanju šibenske biskupije iz g. 1795. službeni relator Kongregacije napominje da iz te biskupije nije stigao izvještaj za 69. trogodište, a biskup je bio posebno zadužen da ga pošalje. Uz tu primjedbu dodano je sa strane: *»Non è la prima volta che mancano le relationi delli vescovi dello stato Veneto. E chi scriva dovette avvertirlo in una relatione dell' arcivescovo di Zara riferita nella congregazione delli 26. IX 1793, essendo obbligati li vescovi di quel dominio di rimettere tutte le loro carte all' agente reggio di quella Reppublica in questa Dominante, farrei delle premure presso il medesimo per averla (...)«* (U navedenom fondu u prilogu uz izvještaj iz g. 1795.). Zaista u drugoj polovici 18. st. predstavnici biskupa iz Dalmacije nisu više svećenici njihovih biskupija poslani iz domovine ili svećenici iz Sv. Jeronima u Rimu, kao do tada, nego na potvrdama o posjetu bazilikama naznačeni su već od g. 1757. pa unaprijed »Gasparro Ruggia« (usp. izvještaje rapske biskupije iz g. 1757., krčke iz 1759/60. i slijed., osorske iz g. 1771. itd.), »Abbate Ercole Bonajuti agente reggio di Venezia« (usp. potvrdu o posjetu za osorskog biskupa g. 1786), Abbate Francesco Parise« (usp. potvrdu o posjetu za istog biskupa g. 1795.) i drugi svećenici u službi mletačkog poslanstva u Rimu.

[49] Iz kasnijeg razdoblja 19. st. izvještaji su također prilično rijetki. Dostupni su istraživačima u pravilu samo oni do g. 1878. (do te se godine daju materijali Vatikanskog arhiva na uvid), ali se dogodi da u kutiji budu i neki iz kasnijeg razdoblja (do godine 1908.). Za splitsku biskupiju imamo izvještaje iz godina 1843., 1849., 1856. i 1876. Iz ostalih biskupija s područja o komu je ovdje riječ (poslije preuređenja g. 1828. ostalo je tu samo 5 biskupija!) ima ih svega dvadesetak, a moglo ih je biti osamdesetak.

[50] Pravni i stvarni položaj katolika u turskoj državi potanje je obradio Jurišić u drugom dijelu svoje knjige *Katolička Crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, (Zagreb 1972).

mu prigoda za izravni uvid u stvarno stanje biskupije, bez čega je nije mogao dobro voditi, pa ni napisati dobar izvještaj Svetoj Stolici o njezinu stanju. Zato su biskupi turski podanici gledali nekako skloniti Turke da im omoguće vršenje ove službe, što su najčešće postizali darivanjem turskih službenika.[61] Što se tiče službenih putovanja u Rim, ti su biskupi morali biti posebno oprezni, jer je takvo biskupovo putovanje u Rim za turske vlasti predstavljalo odlazak mjesnog crkvenog poglavara u zemlje neprijateljskog Zapada. Zato je Sveta Stolica tim biskupima lakše dozvoljavala da obave posjet ad limina i po predstavniku koji stalno boravi u Rimu.[62]

Kad je riječ o posjetima i izvještajima biskupa Bartula Kačića, treba napomenuti da njegovo biskupovanje pada u vrijeme dužeg zatišja pred veliku oluju kandijskoga rata (1645.—1669). Biskupom je postao u dobi od oko 40 godina, kad je bio u punoj životnoj snazi[63] pa je lakše mogao svladavati napore putovanja i poslova. Međutim u drugoj polovici njegova biskupovanja zahvatila ga je teška bolest, koja ga je znala mjesecima držati u bolesničkom krevetu.[64]

Biskup je Bartul dva puta putovao u Rim i oba puta se ondje zadržao duže vremena. Prvi put je otputovao za Rim 13. III 1621., a natrag krenuo nakon godinu dana 12. III 1622.[65] Drugi put se uputio za Rim 10. III., a stigao 25. V 1630. te ostao ondje »dva godišća manje jedan dan«.[66] Među-

[61] O tom govori i biskup Bartul u svojim izvještajima g. 1636. i 1640.

[62] Uz posjet beogradskog biskupa Benlica g. 1673. naznačeno je da biskupi ovisni o Propagandi indultom Urbana VIII »admittuntur etiam per procuratorem in Curia« (usp. ASV, Congr. Concilii, Relat. dioec., Belgraden. a. 1673). Već g. 1629. fra Bartul je tražio, da se i na njega primjeni *»privilegium circa limina Apostolorum visitanda concessum episcopis, qui in partibus infidelium sub sua* (t. j. Propagande) *directione versantur (...)* (arh. Prop., Acta vol. 4 a. 1628/29 f. 351v—352r), što je 30. XI 1629. odobreno »pro tribus triennliis« (Ondje, f. 365v—366r).

[63] U toku postupka za imenovanje fra Bartula makarskim biskupom izjavili su dne 22. IV 1615. Ivan Tomko Marnavić, da fra Bartul ima oko 37 godina (Arh. Prop., SOCG vol. 262 f. 328r), fra Matija Divković, da ima oko 36 ili 37 godina (ondje f. 329v), a fra Toma Ivković, da mu je 35 godina (ondje f. 330v). Međutim biskup poslije piše g. 1640. da »se nalazi pod teretom od oko 70 godina« (usp. JURIŠIĆ, *nav. dj.*, 61), a g. 1644. da mu je preko 70 godina (usp. ovdje bilj. 116). Teško je reći tko je više broj zaokružio. Svakako smijemo zaključiti da g. 1615. nije imao više od 40 godina.

[64] Usp. MANDIĆ, *Acta franciscana Hercegovina...*, (Mostar 1934. br. 105 str. 116. — U pismu datiranu u Hvaru 20. IV 1634. Biskup među ostalim spominje: *»(...) e sono più di 8 mesi che mi ritrovo ammalato in letto (...)«* (Arh. Prop., SOCG vol. 151 f. 397r).

[65] P. KOLENDIĆ, *Fra Bartuo Kačić-Žarković:* Godišnjica N. Čupića 33 (Beograd 1914) 246. Ako je Kolendić točno pročitao godinu, a u to je teško sumnjati, biskup Bartul se, pišući svoje uspomene nije više sasvim točno sjećao godine putovanja u Rim i povratka odanle. Prvo putovanje je stavio u godine 1620/1621., ali proglašenje »pet svetih«, kojemu je prisustvovao u Rimu neposredno prije povratka nije bilo g. 1621. nego 1622. (usp. *Enciclopedia cattolica* III 600 pod *canonizzazione*. Bila je to prva grupna kanonizacija u povijesti. Tada su proglašeni svetima Terezija Avilska, Filip Neri, Ignacije Lojolski, Franjo Ksaverski i Izidor Seljak).

[66] KOLENDIĆ, navedeno djelo i mjesto. Biskup očito nije otputovao za Rim u proljeće g. 1629. kako to piše u njegovim uspomenama, jer je početkom g. 1630. pisao iz Visovca i odredio za predstavnika u Rimu sinovca don Nikolu Kačića koji je mjesto strica obavio posjet ad limina i predao 5. III 1630. Kongregaciji Koncila izvještaj o stanju makarske biskupije (v. dolje u uvodu izvještaja g. 1630.).

tim, ni prvi ni drugi put nije se radilo o posjetu ad limina. Posve je netočna Jurišićeva tvrdnja, da je »oba puta fra Bartul podnio Sv. Stolici pismeni izvještaj o stanju svoje biskupije«.[67] Da g. 1621/1622. nije obavio posjet ad limina ni podnio izvještaj, jasno je iz pisma što ga je Kongregacija Koncila uputila biskupu nakon njegova posjeta po predstavniku i izvještaja predanog g. 1626. U tom pismu Kongregacija ovlašćuje biskupova ispovjednika, da ga odriješi od cenzura i kazni u koje je upao zato što od desetog trogodišta (od 20. XII 1615) nije obavio posjet apostolskim grobovima.[68] Drugi put je biskup stigao u Rim nakon što je ovu obavezu za tekuće 15. trogodište već bio obavio njegov predstavnik, a u Rim je došao zbog teškog spora oko istočnih granica svoje biskupije sa »stjepanskim« biskupom Andrijaševićem, koji je Kongregacija de Propaganda fide trebala tada konačno riješiti pa je u Rim pozvala sve izravno zainteresirane stranke.[69]

Prvi posjet ad limina biskup Bartul Kačić obavio je po predstavniku svom sinovcu don Nikoli Kačiću[70] koncem godine 1626. Don Nikola je 20. XI 1626. predao Kongregaciji Koncila izvještaj o stanju makarske biskupije. Sličan izvještaj, zapravo većim dijelom doslovno isti, dostavljen je i Kongregaciji de Propaganda fide.[71] Od ove godine pa sve do kraja svoga biskupovanja fra Bartul nije više zaboravljao izvršiti ovu obavezu. Kad to nije stigao na vrijeme obaviti, tražio je produženje roka ili oprost, što mu je Kongregacija u dva slučaja odobrila.[72]

[67] JURIŠIĆ, *Kat. Crkva na B.-n. području*, 48.

[68] Vidi dolje odgovor na izvještaj iz g. 1626. — U popisu biskupa koji su g. 1621. dobili produljenje roka za posjet bio je i »episcopus Maccharlensis« (Arh. Kongr. za klerike, Lib. litt. vol. 11 f. 90v).

[69] Usp. K. DRAGANOVIĆ, *Tobožnja »stjepanska biskupija«* ..., u *Croatia sacra* (1934) 29—58.

[70] Biskupov sinovac don Nikola bio je đak tz. »Ilirskog« zavoda, koji je g. 1581. otvoren u Loretu odlukom pape Grgura XIII, a g. 1593. prenesen u Rim, gdje je najprije djelovao u okviru rimskog isusovačkog kolegija, a zatim od g. 1599. u sastavu plemićkog konvikta zvanog »Clementinum«, dok nije nastojanjem Kongregacije de Propaganda fide g. 1624. ponovno proradio u Loretu (usp. J. JURIĆ, *Collegium Illyricum Lauretanum*, neobjavljena doktorska radnja obranjena na Papinskom Orijentalnom institutu u Rimu g. 1932., 36—39; 46; 49—51; 63; 67; 72). Uz dekret Propagande od 1. II 1630. kojim se naređivalo da se dade do znanja *»alumnis Collegii Illyrici seu Clementini a patriis suis absentibus, ut iuxta praestitum ab eis iuramentum in eas quam primum revertantur ad exercenda munia sacerdotalia in profectum animarum suorum concivium (...)«* (Arh. Prop., SOCG vol. 263 f. 422r) priložen je popis šestorice takvih svećenika, a među njima je na petom mjestu naveden »Nicolo Cacich Bosnese stato molti anni in Collegio« (f. 423r). Don Nikolino je ime gotovo svakodnevno upisivano u knjige misa crkve sv. Jeronima u Rimu od 17. II 1627. do 22. V 1632. otkad se više ne javlja. Kad se nakon dvogodišnjeg boravka u Rimu biskup Bartul koncem svibnja g. 1632. vraćao u domovinu, bit će poveo sobom i sinovca don Nikolu.

[71] Izvještaj je pročitan na sjednici kardinala ove kongregacije koncem g. 1626. (usp. Arh. Prop., Acta vol. 4 a. 1626/1627 f. 141r), a nalazi se u SOCG vol. 262 f. 402r—403r. Odatle ga je Farlati preuzeo za svoj *Illyricum sacrum* (sv. IV 195—196). Donio ga je gotovo u cijelosti.

[72] Tako mu je dne 30. X 1629. odobrila produljenje na 4 mjeseca (usp. Arh. Kongr. za klerike, Lib. litt. visit. (1626—1635) f. 174v), a čini se da ga je oprostila od izvještaja za 16. trogodište (usp. ovdje bilj. 93).

Drugi posjet obavio je mjesto njega g. 1630. opet njegov sinovac don Nikola, koji je predao biskupov službeni izvještaj Kongregaciji Koncila 5. III 1630., malo prije nego se fra Bartul po drugi put zaputio u Rim.[73] Dok je u prvom izvještaju najviše prostora posvetio opisu materijalnog stanja biskupije, naročito nabrajanju samostana i župa, u drugom samo ukratko izvješćuje o svom radu i glavnim problemima pastoralnog rada, gdje posebno naglašava dva: siromaštvo župskih crkava i neznanje svećenika, jer, kaže on, franjevci, koje šalju na nauke u Italiju, donose odanle malo ili ništa dobra. Napominje i turski zulum.

Treći posjet, čini se, obavio je g. 1633. po Splićaninu Franji Manoli, kanoniku sv. Jeronima u Rimu, ali ovaj put nije poslao izvještaj, nego je od njega dobio oprost.[74] Manolu je svojim predstavnikom imenovao i god. 1636. prigodom posjeta za 16. trogodište. U izvještaju što ga je biskup tada poslao ponovo se opisuje materijalno stanje biskupije, ali opširnije nego u onom iz g. 1626. Uz pojedine župe ovaj put biskup dodaje podatke o svojim kanonskim pohodima, krizmanicima i dijeljenju medaljica, što ih je donio iz Rima,[75] te — što je naročito važno — o crkvama i njihovim dobrima.

Peti posjet obavio je namjesto njega g. 1640. fra Petar Kačić, njegov suplemenjak, koji ga je i naslijedio na biskupskoj stolici. Fra Petar je predao četvrti izvještaj o stanju makarske biskupije. Ovaj je izvještaj posve sličan onomu iz g. 1626. Različiti su, naravno, brojevi o stanju samostanskog osoblja i obitelji po župama.

Posljednji fra Bartulov posjet ad limina obavio je g. 1644. ponovo fra Petar Kačić.[76] Izvještaj što ga je tom prigodom predao podijeljen je na

---

[73] Pismo kojim biskup Bartul određuje za svog službenog predstavnika sinovca don Nikolu ovaj put je datirano u Visovcu 19. I 1630. (usp. uvod prije teksta izvještaja g. 1630.). U Visovcu i okolici Biskup je vjerojatno obavljao neke poslove umjesto skradinskog biskupa i upravitelja Bosne fra Tome Ivkovića. I fra Toma je iste godine obavio sve što spada na posjet ad limina. Za svog predstavnika također je odredio don Nikolu Kačića. Takozvani »mandatum procurae« datirao je u Fojnici u samostanu sv. Duha »nostrae residentiae« 15. III 1630 (ASV, Congr. Concilii, Relat. dioec., Scardonen. a. 1630 f. 197r).

[74] Usp. bilj. 93.

[75] Usp. što o tim medaljicama kaže fra Bartul u kratkoj autobiografiji: KOLENDIĆ, *nav. dj.*, 246.

[76] Otprilike dva mjeseca prije nego je fra Petar krenuo za Rim, Propagandi je pisao skradinski biskup fra Pavao Posilović da je tog proljeća vizitirao onaj dio makarske biskupije »*dove non è stato periculo del mal contaggioso, et in tutto nella diocesi di mons. Vescovo ho confirmato dell' anime miglia sei, et ancora è restato gran numero di cristiani senza chrisma. Onde non è stato possibile di arrivare per questo l'anno; et questo Vescovo di Macharsca è impotente, come anche quel di Bosna a far fontioni loro; per questo è necessario di far un altro vescovo, il quale sarebbe coadjutore del vescovo di Macharsca, non potendo io per tutto arrivare. A me basta di supplire la impotenza di quel vescovo di Bosna. E per questo l'officio già è favorito il P. f. Pietro Cacich da tutta la Provinza, così anche da mons. vescovo di Macharsca. E'prete veramente degno e meritevole d'esser favorito, così ancora io lo raccomando con tutto lo cuore (...)*«. Pismo pisano lošom talijanštinom datirano je u Makarskoj 4. V 1644. (Arh. Prop., SOCG vol. 127 f. 74rv). Poslije je fra Pavao potanje izvijestio Propagandu o vizitaciji makarske i svoje skradinske biskupije. O tom je bilo referirano na općem zboru Propagande od 21. VIII 1645. Prema aktima Propagande tu je Biskup opisao »*cunctas civitates ac parochias praefatorum episcopatuuum et domorum catholicorum ac numerum ab eo confirmatorum*« (Acta vol. 16 (1644/45) f. 404v). Nisam našao na sami izvještaj, ali kratki sadržaj poz-

20 točaka. Tu se s dvadeset kratkih rečenica izvještava o stanju crkvenih ustanova i o životu biskupije. Dobiva se dojam da se radi o odgovorima na pitanja nekoga obrasca, iako nije poznato da bi u to doba biskupima za ove izvještaje bio propisan neki službeni upitnik, a izvještaji o stanju drugih naših biskupija iz istog razdoblja nisu pisani u takvu obliku, iako uglavnom izvješćuju o istim pitanjima.

Posjeti i izvještaji biskupa Petra Kačića

Biskupovanje fra Petra Kačića (1646.—1661.?) pada u burno doba već spomenutog kandijskog rata, kad je makarsko Primorje teško stradalo. Biskup je bio vođa pokreta za oslobođenje od Turaka i priključenje Mletačkoj republici. Zbog toga je morao živjeti kao izbjeglica na susjednim otocima,[77] gdje se je nastojao brinuti za duhovne potrebe stanovništva koje je u većem broju izbjeglo iz makarskog Primorja. Zbog tako teških prilika nije mogao vizitirati cijelo područje svoje prostrane biskupije, pa je njim upravljao po svojim vikarima.[78] God 1658. piše da boravi u Jelsi, ali da se s otoka često zalijeće u svoju biskupiju koja nije daleko (usp. izvj. 1658.). Dva je puta (god. 1650. i 1658) tražio od Svete Stolice da mu dade pontifikalno odijelo, jer su mu ga Turci spalili.[79] Htio je makarskoj biskupskoj menzi sačuvati neke posjede, što ih je navodno njegov prethodnik bio dao na obrađivanje zaostroškim franjevcima (usp. izvj. iz 1658. g.).

Biskup Petar Kačić je dva puta (g. 1649/50. i 1658) osobno obavio posjet ad limina i tom prigodom predao izvještaj o stanju makarske biskupije, a treći put (1654. g.) to je učinio po predstavniku.

Njegovi izvještaji uglavnom govore o teškom stanju makarske biskupije u to ratno doba, o razbježalom stanovništvu Primorja, koje se iselilo na susjedne otoke, osobito na Hvar i Korčulu, ili se skriva po brdima i špiljama. O primorskim franjevačkim samostanima i dvjema kućama trećoretkinja govori se tu kao o nečemu što je bilo, ali što je potpuno uništeno. Biskup posebno naglašava svoja nastojanja, da se vjernici koji su se silom prilika našli u dva protivnička tabora, turskom i mletačkom, što je više moguće međusobno štede.

---

nat nam je iz priloga izvještajima skradinske biskupije u fondu Kongregacije Koncila što ga je ovoj dostavila Propaganda. Prema tom kratkom pregledu Biskup je izvijestio: »*Le città sono 17, le parrochie 43 e del numero delle case di Turchi e scismatici è 6608, di quelle di catolici di rito latino che sono in tutto case numero 5201. Non ha potuto visitar tutta la sua diocese perchè haveva la peste in una parte. Da finalmente conto di cristiani da lui cresimati e sono al numero (...) città 21 (!), chiese 43, conventi di Frati Minori Osservanti 5, cresimati 18606*« (ASV, Congr. Concilii, Relat. dioec., Scardonen. a. 1645).

[77] JURIŠIĆ, *nav. dj.*, 22—23; 70.

[78] Usp. njegov izvještaj g. 1654. — Prema pismu fra Jakova Butkija koje je izloženo na općem zboru Propagande od 3. XII 1657. neki su dijelovi makarske biskupije tada bili već 14 godina bez krizme i pastoralnog pohoda, jer makarski biskup »*per timore de Turchi, stimato ribelle, non ardisce d'entravi (...)*« (Arh. Prop., Acta vol. 26 (1657) f. 590r).

[79] Propaganda mu je g. 1650. dodijelila pontifikalno ruho pok. ohridskog nadbiskupa, poznatog priređivača glagoljskih liturgijskih knjiga fra Rafaela Levakovića (Arh. Prop., Acta vol. 19 (1650) f. 313r). God 1658. biskup je ponovno molio za isto jer su mu takvo ruho Turci »multoties« spalili (usp. izvj. g. 1658.).

Važno je napomenuti da treći izvještaj (g. 1658.) gotovo doslovno ponavlja tekst prvoga (g. 1650.), dok je drugi (g. 1654.) sastavljen u vrlo sažetom obliku.

Poslije tih triju posjeta i izvještaja biskupa Petra Kačića nije nam poznat nikakav drugi sve do kraja 17. st. Istina, njegov nasljednik fra Marijan Lišnjić (1664.—1686.) dostavio je dva izvještaja o makarskoj biskupiji Kongregaciji za širenje vjere,[80] ali to nisu bili izvještaji »ad limina«. U arhivu Kongregacije Koncila nema traga bilo kakvu posjetu ili izvještaju makarskih biskupa od g. 1658. pa sve do g. 1703.[81]

[80] Prvi, što ga je g. 1666. poslao po svom svećeniku don Juri Markoviću, poznat samo po sažetku u Aktima Propagande (usp. Arh. Prop., Acta vol. 35 (1666) ff. 50v—52v; JURIŠIĆ, *nav. dj.*, XX) i drugi, u kojem opisuje pastirske pohode te iznosi razne molbe i pritužbe, što ga je biskup predao osobno u Rimu ljeti g. 1672. (Arh. Prop., SOCG vol. ff. 472—521; JURIŠIĆ, *nav. mj.*). Poslije toga, čini se nije izvještavao ni Propagandu koja ga u pismu od 3. VIII 1680. opominje *»di non più trascurare la relatione che deve dare dello stato della sua diocesi, come l' operato da Lei nelle visite a tenore dell' obligationi che Le corrono, onde non mancha di farlo quanto prima, acciò si possino havere quelle notizie che qua s' attendono (...)* (Arh. Prop., Lettere vol. 69 f. 154rv).

[81] God. 1703. novi biskup Nikola Bjanković izvršio je po prvi put tu obavezu. Dok je makarskom biskupijom upravljao samo kao apostolski vikar, nije to bio ni dužan činiti.

IZVJEŠTAJI O STANJU MAKARSKE BISKUPIJE
(1626. — 1658.)

IZVJESTAJ GODINE 1626.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes dioecesium: Macharensis[62] 1626. *Orig.*

Izvještaj je napisan lijepim, ali dosta sitnim rukopisom na obje strane lista veličine 20x27,5 cm označena brojem 19. Zadnji odlomak pisan je drugom rukom. Na prvoj strani lista označenog brojem 20 nalazi se punomoć don Nikoli Kačiću. U njoj biskup ističe kako u Rimu ima obaviti puno poslova, ali sad ne može onamo, jer je zapriječen regendae huius nostrae dioecesis pondere *pa don Nikolu imenuje svojim predstavnikom* (agentem) *naročito u pitanju spora sa stjepanskim biskupom, a daje mu* omnem auctoritatem et potestatem *i za sve druge svoje poslove u Rimu i drugdje. Datacija je:* Datum Zaostrogh in aedibus solitae nostrae residentiae die 6. Septembre 1626. *Slijedi Biskupov vlastoručni potpis:* Bartholomeus Cacich episcopus Macariensis. *Poleđina ovoga lista je prazna kao i s njim vezani list broj 23. List označen brojem 24 drži se skupa s listom 19, a na njegovoj poleđini pri vrhu napisano je u Kongregaciji:* Macariensis. Relatio XIII triennii exhibita per procuratorem die 20. Novembris 1626.[63]

SADRŽAJ: Biskupija je pod turskom vlašću. Katedrala sv. Petra je srušena. U biskupiji su 4 franjevačka samostana kojima pripada 14 župa, a još su tu tri župe svećenika glagoljaša. Uz to je Administrator Bosne povjerio makarskom Biskupu 4 župe ramskog samostana koje inače pripadaju duvanjskoj biskupiji. Biskup je g. 1624. i 1625. pohodio župe dijeleći sv. krizmu. Podijelio je i razne redove. Svećenici i ostali klerici su uzorna života.

---

[62] Oblik »Macharensis« naznačen je na kutiji u kojoj se čuvaju izvještaji makarske biskupije u Vatikanskom arhivu. U samim izvještajima i njihovim popratnim spisima dolazi oblik »Macariensis« (ponekad piše »Maccharíensis« ili »Macharíensis«).

[63] Na listovima koji pripadaju ovom izvještaju stara folijacija ide od broja 19 do 24, ali bez listova broj 21 i 22. Dok je sve ovo bilo uvezano u posebne sveske (usp. prije bilj. 5), bez sumnje su tu bili i listovi 21 i 22, a poslije pri rastavljanju tih svezaka i svrstavanju po biskupijama, ili su izgubljeni, ili se nisu odnosili na makarsku biskupiju pa su bili stavljeni na neko drugo mjesto. Ovo nije jedini slučaj. U spisima izvještaja g. 1640. brojevi preskaču od 243 na 253, a svejedno se ne bi reklo da nešto nedostaje u spisima ovog izvještaja. Brojevima 244—252 vjerojatno su numerirani spisi izvještaja neke druge biskupije pristigli u arhiv iste godine odmah poslije izvještaja makarske biskupije. Ovakva su preskakanja u ovom arhivskom fondu česta. Već su zapažena, ali nisu jasno protumačena (usp. RABISKAUSKAS, *nav. dj.*, 71).

[*Fol. 19r*] In nomine Domini.

Ecclesia Macchariensis est sub dominio Turcarum in partibus Dalmatiae in archiducatu S. Sabbae, sita iuxta litus maris Adriatici. Ecclesiae cathedralis patronus est S. Petrus, quae ecclesia sicut et civitas solo aequata est a Turcarum rabie in universali eversione illarum regionum, quamvis adhuc nonnulla extent vestigia. In qua civitate, licet destructa, residet geminus[84] cum aliis Turcis, qui exigit tam a christianis mercatoribus, quam a Turcis vectigalia, cum Macarsca sit portus quidam, quo merces confluunt, licet non adeo magni valoris et quantitatis. Ecclesia haec Macchariensis est absque ullis redditibus, canonicis, beneficiatis aliisque huiusmodi ministris.

Dioecesis tota Macchariensis nulla alia praeter quatuor *monasteria fratrum S. Francisci Minorum de Observantia complectitur*,[85] quorum primum est S. Mariae de Macarscha, in quo degunt sacerdotes octo, laici duo, clerici quinque, iuvenes decem. Qui iuvenes ita in hoc monasterio, prout etiam in reliquis, magna cum assiduitate divina frequentant officia iuxta consuetudinem illius religionis et sunt apud ipsos loco novitiorum, siquidem omnes progressu temporis habitum S. Francisci assumunt. Hi omnes iuvenes quasi annum aetatis suae decimum quintum excedunt, hisque in quolibet monasterio assignatur unus ex doctoribus[86] et senioribus patribus ad eos erudiendos, inquantum tempus et occasio permittit. Quae iuvenum educatio sicut in bonum tendit finem ita etiam fit absque omni periculo alicuius nefandi sceleris de quo aliquis suspicari possit, eo quod apud illarum regionum populos simile vitium sit maxime execrabile.[87] *Supradictum autem monasterium tres administrat parochias, quarum prima est Vurdo continens domos 130*, secunda Cetina continens domos 240 et in hac parochia sunt duo curati, tertia est Primorye habens circiter domos centum. Harum domuum familiae aliquae ad vigesimum, aliquae ad trigesimum, nonnullae ad quadragesimum et quinquagesimum numerum personarum ascendunt. *Habet ecclesias seu capellas decem.*

Secundum est S. Crucis in quo degunt fratres sacerdotes octo, clerici tres, laici duo, iuvenes octo. *Habet parochias tres. Prima est* Blato, secunda Brochno, quae continent domos circiter 300. Tertia Primorye in quo sunt domus circiter 60. Habet ecclesias quatuor, unam a fratribus erectam et tres ab antiquitate usque subsistentes.

Tertium est Zaostrogh in quo sunt fratres sacerdotes decem, clerici sex, laici duo, iuvenes una cum famulis quatuordecim. *Habet parochias quatuor. Prima est* Citluk in qua sunt domus circiter 100, secunda Zaezergie, in qua sunt domus 120, tertia Liubuski in qua sunt pariter

---

[84] »Geminus« je na latinski preoblikovani izraz »emin«, naziv za turskog upravnog službenika.

[85] Kurzivom smo označili dijelove koji su u rukopisu potcrtani.

[86] U Propagandinu primjerku (SOCG vol. f. 402r) i odatle u Fartalija (*Illyr. sac.*, IV 195) stoji »doctioribus«.

[87] Farlati ovu rečenicu prekida i završava iza riječi »periculo«, iako ona i njegovu predlošku glasi: »*Quae iuvenum educatio sicut tendit in bonum finem ita etiam fit absque omni periculo alicuis nefandi sceleris de quo aliquis suspicari possit, et eo magis quod illarum partium populi, non solum Christi fideles, sed etiam plurimi ethnici non solum non sunt proclives ad tale facinus, sed etiam audientes simile quid nominare in iram de repente prorumpunt ac manibus laborare sint paratissimi.*«

domus plurimae, quae totaliter sunt subiectae [*fol. 19 v*] Turcis, hoc est nihil proprii habentes, sed incolentes vineas et campos Turcarum, qua sola ratione vivunt. Quarta est circum circa Vurgoraz, qua habet domos centum circiter. His accedunt domus, quae sunt prope monasterium et sunt circiter centum. *Habet ecclesias seu capellas quatuordecim, ex quibus quatuor sunt erectae a fundamentis opera episcopi,* quinque sunt ab antiquitate permanentes et aliae *quinque sunt semidirutae.*

Quartum monasterium est Imota, in quo habitant sacerdotes septem, clerici duo, laici duo, iuvenes decem. Habet parochias quatuor: prima vocatur Podbila, secunda Sovichi, tertia Drinovci, ultima Camen Most; et in omnibus his parochiis sunt domus circiter 400. Habet ecclesias seu capellas 4, quarum tres quasi destructas et unam opera fratrum reedificatam, quae nuncupatur S. Stephanus.

Ultra has parochias, quas administrant fratres S. Francisci, sunt etiam aliae tres, quas tenent presbyteri in Illyrico idiomate sacra facientes, quarum prima est Podgora, ubi sunt duae ecclesiae: prima Omnium Sanctorum, secunda S. Teclae; secunda est Zagvozd in qua est ecclesia S. Mariae, constructa annis elapsis; tertia Brehli, in qua sunt ecclesiae duae, videlicet S. Nicolai et S. Stephani et continent domos circiter 200.

His monasteriis accedit quintum et est Rama, quod proprie spectat ad dioecesim Dalmensem, quae proprio Pastore (ut fertur) caret, in quo sunt sacerdotes decem, clerici quatuor, laicus unus, iuvenes quindecim. *Habet parochias quatuor,* duas in Dalma seu Dumno, ubi sunt domus 200, tertia in Livno, ubi sunt domus circiter 150, quarta in Rama, ubi sunt domus sexaginta. Habet ecclesias duas: unam in Livno et aliam in Roscho Polye. Quod monasterium una cum istis parochiis *administratur ab episcopo Machariensi,* siquidem ei ob propinquitatem loci ab Administratore Bosnae commendatum sit.

Ex dictis parochiis tum praedicti sacerdotes, clerici et laici, tum etiam ipsi iuvenes vivunt et saepe persaepius Turcarum furore a servitutibus suis hospicio videlicet eos suscipientes repellunt.

Insuper hanc totam dioecesim Macariensem visitavit dictus episcopus Macariensis anno 1624. et 1625. in eaque aliquot milia sanctissimo confirmationis sacramento insignivit necnon ordinationes diversis temporibus habuit perplures, in quibus non paucos sacerdotes, diaconos, subdiaconos et alios promovit, qui omnes una cum aliis sacerdotibus sunt vitae exemplaris.[68]

[68] Iza sedmog odlomka (»His monasteriis accedit quintum — commendatum sit«) tekst ovog rukopisa posve se razilazi od Propagandina što ga je objavio Farlati. Ondje se u tri odlomka govori o Čitluku, Mostaru i uopće ondašnjem sjeveroistočnom dijelu makarske biskupije u vezi s naslovom i pretenzijama »stjepanskog« biskupa (v. našu bilj. 69). Propagandin rukopis, o kojemu je riječ, čuva se zajedno s drugim spisima spora oko »stjepanske« biskupije. Bit će ga Farlati i našao proučavajući pitanje ove biskupije. Na njemu nije naznačena godina. Farlati je bio oprezan pa je nije ni pokušao odrediti. Jelić (*Fontes historici lit. Glag.-Rom.*, XVII 75), Mandić (*Acta francisc.*, br. 93, str. 105) i Jurišić (*Kat. Crkva*, 63) pogrešno ga datiraju godinom 1630.

Arch. Cong. pro Clericis, Lib. litt. S. Congr. Concilii XII fol. 27rv.

[*Fol. 27r*] Macarien. episcopo

Rev. me D. ne, S. Congregatio Cardinalium Concilii Tri - [*fol. 27v*] dentini Interpretum auctoritate sibi tributa benigne fecit Amplitudinis Tuae confessario facultatem, ut possit Eam absolvere a censuris et poenis, in quas incidit propterea, quod BB. Apostolorum limina intra decimum triennium non visitaverit, secumque super irregularitate, si quam hac de cause contraxerit, dispensare fructusque indebite perceptos condonare. Insuper Amplitudinis Tuae procuratorem in Curia existentem[69] pro hac vice admisit ad id munus obeundum, qui reddidit rationem status istius Ecclesiae, quam ubi Ill. mi patres audiverunt Amplitudinis Tuae diligentiam in vinea sibi credita ut par est excolenda, multis laudibus prosequti sunt atque maximas Deo omnipotenti agentes gratias, quod talem pastorem suae Ecclesiae praeesse voluerit, utendum non putarunt aliis adhortationibus, quas novint Eam sua pastorali vigilantia ac zelo antevertisse, sed tantum divinam Clementiam enixe rogant, ut Amplitudinem Tuam diutissime incolumem servet. Romae, nonis Decembris 1626.

[69] Izraz »in Curia existentem« znači »koji boravi u Rimu«.

IZVJEŠTAJ GODINE 1630.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes dioecesium: Macharensis 1630. *Orig.*

Izvještaj je napisan na dvolistu veličine 21x31,5 označenu brojevima 175 i 176. Pripada mu još dvolist 174-177. Na prednjoj stranici prvoga (174) nalazi se Biskupovo pismo u kojemu se opravdava što ne može ovaj posjet osobno obaviti i moli kardinale da prime kao predstavnika njegova sinovca Nikolu Kačića, koji se nalazi u Rimu. Pismo je datirano u Visovcu 19. I 1630.[90] *Na poleđini lista 176 gdje završava izvještaj zabilježen je u Kongregaciji datum odgovora Biskupu s kratkim sadržajem.*[91] *Pri vrhu lista 177v zabilježeno je:* Relatio XV exhibita per procuratorem in Curia existentem die 5. Martii 1630. admissum vigore decreti S. Congregationis de Propaganda fide, *a slično i pri dnu lista.*[92]

SADRŽAJ: Biskup ovoga puta ne govori o onomu o čemu je g. 1626. opširnije izvijestio. Ističe da je kroz ovo trogodište gotovo uvijek bio u biskupiji. Dva puta je obavio pastirski pohod. Krizmao je oko 2.000 osoba. Uklonio je mnoge zloporabe, ali dvama zlima nije mogao doskočiti: siromaštvu župskih crkava i neznanju svećenika. Milostinja je jedini izvor prihoda za uzdržavanje svećenika i crkava, ali i od toga treba trošiti na gošćenje Turaka. Zbog teškog zuluma kršćani se sele. Neki ostavljaju sve svoje i bježe u kršćanske zemlje, a neki sele u druge krajeve koji su također pod turskom vlašću, ali su mirniji. Česti su slučajevi nedozvoljene ženidbe, pa Biskup traži potrebne ovlasti i razjašnjenja.

[90] Pismo glasi: *Ill.mi e Rev.mi Signori, La proroga che dalla benignità di questa S. Congregazione mi è stata concesse di venire ad limina Apostolorum mi è arrivata così tardi, che io per me dubitarei di non esser in tempo ad avvisare il mio procuratore che si trova costì in Roma, che per me debba sodisfare, aggiungendosi a questo l'impedimento degl'editti de principi confinanti alla mia diocesi concernenti la prohibitione della pratica per il sospetto che qui si ha del mal contagioso, dal quale la Misericordia Divina ci guardi, onde sarei stato necessitato di far la contumacia di quaranta giorni sulli confini. Per tanto supplico riverentemente le Signorie Vostre Ill.me a contentarsi, che io sodisfi a questo mio debito per mezzo del mio procuratore esistente costì in Curia, che sarà Nicolò Cacich mio nipote, secondo la facoltà datami dalla S. Congregatione de Propaganda fide... (etc). Di Vissovac li 19 Gennaro 1630.* (slijedi vlastoručni potpis).

Dne 30. X 1629. Biskup je od Kongregacije dobio produljenje roka za posjet na 4 mjeseca (usp. Lib. litt. visit., VI (1626—1635) f. 174v). Tako je g. 1630. izvršio obavezu za 14. i za 15. trogodište.

[91] Ovo ne navodimo, jer pismo Kongregacije objavljujemo u cijelosti..

[92] Pri dnu stoji: »De ordinatione Congregationis de Propaganda admittitur per procuratorem in Curia.«

[*Fol. 175r*] Illustrissimi ac Reverendissimi Domini,

Constitutionis felicis memoriae Sixti V memor necnon iuramenti, quo omni triennio limina Apostolorum me visitaturum spopondi, decrevi. ut quidquid in hac mea animarum provincia seu cura hoc triennali spatio operatum sit ad Sanctissimi Domini Christi Vicarii pedes provolutus sub brevitate exponere.

Et ne eadem inutiliter saepius repetam, linquo in primis descriptionem civitatis Macariensis eiusque ecclesiae cathedralis, quae solo iacent; praetereo eiusdem ecclesiae reditus, qui nulli sunt; non numero canonicos et alios ministros, siquidem eis caret; taceo monasteria religiosorum, quae in dioecesi hac mea reperiuntur et cuiusnam regulae et instituti sint; non numerum ecclesiarum parochialium, non animarum multitudinem expono, siquidem haec omnia fuse in mea ultima relatione anni *1626* declarata sunt. Solum mihi ad exponendum superest, qualiter hoc triennio semper quasi in mea dioecesi resedi, munia episcopalia obivi, ordinationes habui, praedicationis munus iuxta opportunitatem temporis et loci exercui, bis hanc meam dioecesim visitavi et maxime hoc ultimo anno penetrando etiam ad loca alias inaccessibilia et id non sine evidenti pericuolo propriae vitae; in quibus et aliis locis ad duo millia circiter animarum sacro confirmationis *(fol. 175v)* sacramento roboravi, multos abusus sustuli, multos in fide consolidavi, multis utilia remedia praebui et quantum vires permiserunt omnibus mihi pias aures praebentibus salutaria consilia instillavi. Duobus tamen malis obviare haud potui, paupertati scilicet et ignorantiae; paupertati videlicet ecclesiarum parochialium, quae vestes sacras ad divina offiicia peragenda vix habent, et ignorantiae parochorum, qui cum commoditatem nullam in his partibus habeant in litteris se exercendi, fit ut saepius turpiter errent, et si quando mittuntur hinc (fratres quorum opera in his partibus praecipue utimur) ad studia in Italiam, nihil vel parum inde boni reportant, siquidem superiores suae religionis negligunt eis de studiis providere, qua in re sunt serio monendi, cum multa inde his provinciis et religioni catholicae emergant incommoda.[91a] Providere autem dictis ecclesiis parochialibus nec ego nec hi religiosi viri valemus, cum vivamus tantum elemosinis christianorum, quae quamvis exiguae sint, nihilominus cogimur et has ori proprio subtrahere, ut inimicorum nostrorum gulae satisfaciamus, qui saepe saepius nostris expensis dies noctesque in conviviis traducunt et ego nollens volens eisdem saepius inservire et noctes insomnes ducere compellor, quorum [*fol. 176r*] insolentia eousque excrevit, ut christianorum alii ad partes christianorum omnibus suis posthabitis, alii ad alia loca, licet eisdem subiecta, pacatiora tamen, transfugiant, rabiem illorum amplius tolerare non valentes, quod in causa etiam est ut dictae elemosinae, quibus vivimus, in dies tenuiores evadant.

Casus autem, qui his in partibus occurrere solent sunt circa contractus matrimoniales, hoc est in gradibus prohibitis se comiscentes et id ex ignorantia plerumque, a quibus recedere ob varia pericula difficile est, cum huiusmodi autem dispensare non valeo ob limitatam quam habeo potestatem, nec eos ad Urbem transmittere ratione difficultatum etc.

[91a] Ovaj odlomak je u Kongregaciji označen uspravnom crtom. Javljeno je o tom Propagandi (usp. MANDIĆ, *Acta franciscana*, 103).

Sunt etiam qui infidelibus cohabitant, videlicet uxores volentes nolentes, viris a fide recedentibus, quae tamen sinunt christiane vivere, quibus ego ob occasionem continuam peccandi in qua vivunt et alia multa pericula sacramenta ministrare dubito, cupio tamen scire, quid hac in re facere expediat.

Haec sunt, Ill.mi Domini, quae de statu Ecclesiae meae mihi breviter exponenda erant, subnixe flagitans, ut Sanctissimo Domino has meae Ecclesiae necessitates paterno affectu exponere [*fol. 176v*] ne dedignentur, cuius protectioni me Ecclesiamque meam submitto.

ODGOVOR KONGREGACIJE KONCILA

Arch. Congr. pro Clericis, Lib. litt. visit., VI (1626—1635) fol. 194 r

[*Fol. 194 r*] Macarien. episcopo

Procurator Amplitudinis Tuae, licet qualitates felicis recordationis Sixti V de BB. Apostolorum liminibus visitandis requisitas non habens, ex speciali gratia SS. mi D. ni nostri ob rationes eius animum moventibus [!] in S. Congr. de Prop. fide consideratas, ad eadem sacratissima limina tuo nomine visitanda admissus fuit. Is autem muneri sibi..... cumulate satisfecit; nam et superioribus diebus eorundem Apostolorum basilicas adivit, veneratus est, talemque de istius Ecclesiae statu relationem exhibuit S. Congregationi Ill. morum Patruum Concilii Tridentini interpretum, qua clare apparuit, quanta vigilantia et cura Amplitudo Tua gregi sibi comisso assistat et quanta sollicitudine oves suas in vias Domini dirigere procuret.

Ad ea vero, quae in ipsa relatione exponebantur, iidem Ill. mi Patres ita responderi iusserunt: SS. mum D. num nostrum benigne impertitum esse Amplitudini Tuae facultatem absolvendi et dispensandi inter vere pauperes et victum propriis manibus quaeritantes nec valentes propriis sumptibus dispensationem expedire, qui in 4. et 3. consanguineitatis vel affinitatis gradu usque ad praesentem diem contraxerunt, imposita tamen eis gravi poenitentia salutari et ita, ut matrimonium intente de novo publice servata forma S. Concilii Tridentini contrahere illudque in faciem Ecclesiae solemnizare debeant.

Item uxoribus fidelibus, quae cum viris infidelibus etiam nolentes habitant, posse Amplitudinem Tuam ministrare, quatenus ita sine Creatoris contumelia *cohabitare possint*. Quod reliqum est etc.

Romae, die 13. Aprilis 1630.

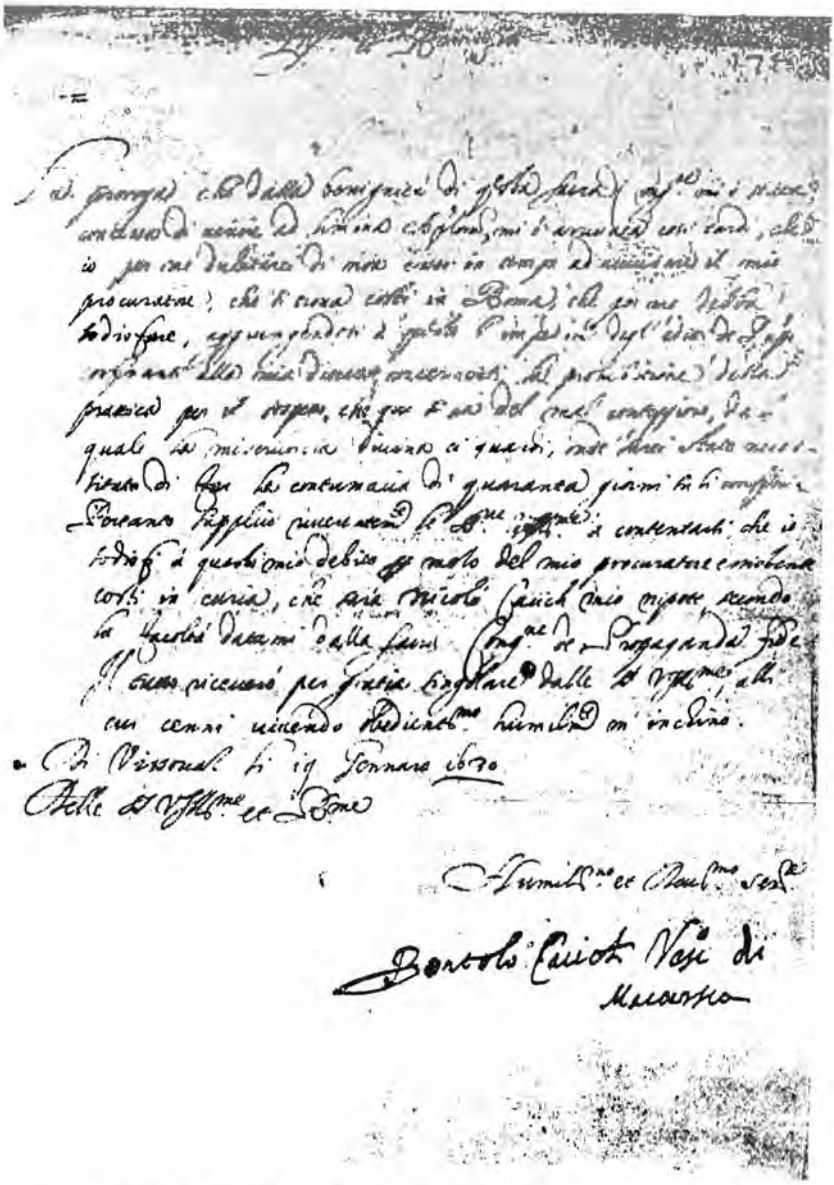

Sl. 1. Pismo s vlastoručnim potpisom biskupa Bartula Kačića (Visovac, 19. I 1630.) — (vidi bilj. 90)

IZVJESTAJ GODINE 1636.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes dioecesium: Macharensis 1636. *Orig.*

Izvještaj s prilozima obuhvaća 10 listova označenih brojevima od 494 do 502.[93] *Tekst je izvještaja na listovima 494, 495 i 496r. Pri vrhu lista 497r zabilježeno je u Kongregaciji:* Macariensis. Relatio XVII triennii exhibita a procuratore ex decreto S. Congr. de Propaganda fide admisso die 3. Augusti 1636, *a pri dnu:* 13. Septembris 1636. expeditum in forma. Non indiget, sed non dedit fidem visitationis.[94] *Ova četiri lista su veličine 20x27 cm, a svi ostali 20,6x30 cm. Na listu 498r nalazi se punomoć predstavniku Franji Manoli kanoniku Sv. Jeronima u Rimu, rodom Splićaninu* ad omnia nostra negocia in Curia Romana pertractanda et praecipue ad SS. Apostolorum Petri et Pauli limina visitanda *datirana u Makarskoj* die 15. Maii 1636., *s koje je pečat otpao, a završio ju je Biskup vlastoručnim potpisom. — Na listu 499r potvrda je o Manolinu posjetu grobu sv. Petra (9. VIII 1636.) i prisega* (tacto pectore sacerdotali), *da je posjetio i grob sv. Pavla. Na poleđini zadnjeg lista (502) zabilježeno je:* Macariensis ratione procurae in persona in Curia existenti.

SADRŽAJ: Biskup nabraja samostane s brojem osoblja i župama koje im pripadaju. Spominje pohode pojedinim župama s brojem krizmanika i brojem medaljica što ih je tom zgodom dao podijeliti. Uz naslove crkava dodaje podatke o novonabavljenoj crkvenoj opremi i ostaloj imovini.

---

[93] Dvolist označen ~~samo na prvoj stranici brojem 500 čini se da~~ je iz g. 1632., jer nedatirana molba napisana na toj prvoj stranici glasi: »*Beatissime Pater, Episcopus Macariensis humiliter Sanctitati Vestrae exponit, qualiter iam biennium elapsum est ex quo limina Apostolorum visitavit, nec illi superest nisi unus annus. Et quia hoc interim ob difficultates quae ut plurimum occurrunt vix suam dioecesim visitare poterit, petit, ut sibi hanc gratiam concedere velit, ut non hoc triennio, sed alio venturo teneatur suae dioecesis relationem transmittere. Quam Deus etc.*« Na poleđini drugog lista pri vrhu stoji: »*Macariensis Beatissimo Patri*«, u sredini: »*Episcopo Macariensis*«, a pri dnu: »*Ista Congregatio annuit, ut exhibeat relationem in visitatione pro XV triennio, visitavit pro XV.*« Čini se da je ovdje na kraju prvi broj XV pogrešno stavljen (umjesto XVII), jer bilješka inače nema smisla.

[94] Manola je potvrde o posjetu bazilika donio naknadno (izvještaj primljen 3. VIII, a na potvrdi je datum 9. VIII). — Što se tiče odgovora Kongregacije u Lib. litt. visit., VII (1635—1642) f. 32r samo je naznačeno da je poslan (»omnia in forma«) 13. IX 1636. Ono »non indiget« odnosi se na potvrdu o posjetu grobovima (»fides visitationis«), koju su izdavali službenici bazilika sv. Petra i sv. Pavla, a biskupi, odnosno njihovi predstavnici, nisu je baš morali priložiti spisima, iako ih od tih godina najčešće prilažu. U početku bi službenici bazilika kratkom izjavom i potpisom na običnom listu papira potvrdili da je dotični biskup ili njegov predstavnik bio na grobu sv. Petra, odnosno sv. Pavla, a poslije su to upisivali na posebno tiskane formulare.

Neke župe je umjesto njega pohodio njegov vikar, a župe Cetinu i Zagvozd nije uspio pohoditi nikako zbog posebnih opasnosti. U Zagvozdu su sagrađene tri nove crkve. Sad Turci zbog toga gnjave Zagvoždane. Biskup ne zapušta svoju službu, ali kad ne bi bio tako siromašan pa mogao Turcima kupovati darove, mogao bi učiniti više i bolje. Pohodio je i župe ramskog samostana koje pripadaju duvanjskoj biskupiji, a njemu ih je povjerio papa Grgur XV.

[*Fol. 494r*] Relatio Ecclesiae Macariensis ad limina Apostolorum data ab episcopo Macariensi

Ea de quibus hactenus exactam S. Congregationi relationem dedimus, scilicet de statu Ecclesiae, numero populorum, parochiarum et ecclesiarum Macariensis dioecesis non oportet iterum repetere.

Ecclesia Macariensis est sub dominio Turcarum in partibus Dalmatiae in archiducatu S. Sabbae sita iuxta litus maris Adriatici. Ecclesiae patronus est S. Petrus, quae ecclesia sicut et civitas solo aequata est in universali illa regionum illarum eversione a Turcica feritate, quamvis eius nonnulla adhuc existunt vestigia; in qua civitate residet eminus cum aliquot Turcis, qui tam a christianis mercatoribus exigit vectigalia, quam a Turcis, cum Macarsca sit portus quidam quo merces confluunt, licet non adeo magni valoris et quantitatis.

Tota dioecesis dictae Ecclesiae Macariensis, quae est absque ullis proventibus, canonicis, beneficiatis aliisque huiusmodi ministris, dioecesis tamen nulla alia praeter quatuor monasteria fratrum S. Francisci Minorum de Observantia complectitur; quorum primum S. Mariae de Macarsca, in quo degunt duodecim sacerdotes, clerici quatuor et laici duo praeter alios qui divina decantant officia in coro iuxta consuetudinem religionis; et habet dictus conventus tres parochias quibus dicti fratres inserviunt et satis bene eas administrant, ex quibus habent de quo vivunt, quarum prima vocatur Primordiensis, quam in visitatione facta de anno 1632. perlustravimus et personas 700 sacro chrismate delinivimus et in ea habitantibus dispensavimus 2708 toreumatum[95] indulgentiae S. Caroli; in qua etiam sunt aliquae ecclesiae omnibus ecclesiasticis vestibus et ornamentis decoratae opere et auxilio episcopi Macariensis et praecipue in ecclesia S. Mariae de Bast, in qua ecclesia campanam [*fol. 494v*] sexaginta ducatorum et planetam viginti ducatorum emi fecimus; et in ecclesia S. Michaelis de Monte Alto planetam, calicem quinquaginta ducatorum pretio emi procuravimus et unam vineam plantari fecimus pro dicta ecclesia; et pro ecclesia S. Martini in villa Cotisina eiusdem parochiae calicem et campanam ducatorum octoginta emi procuravimus, in qua ecclesia numquam fuit campana, et unam vineam satis commodam pro illa conservanda plantare fecimus. — Secunda parochia est vocata Vardol, quam per me ipsum visitare non potui, nihilominus per alium eam visitare feci et in ea illis habitantibus duo millia numismatum[96] dedimus cum aliis requisitis quibus indigebant satis bene providimus; et in ista parochia sunt duae ecclesiae, scilicet S. Ioannis et S. Michaelis, quibus ecclesiis planetas et calices et omnia alia necessaria ad sacra peragenda procurare fecimus. — Tertia parochia vocatur Cetina, quam neque per me, neque per alium visitare potui, quia

[95] Lat. *toreuma* (-tis, n.) znači plitki reljef, a ovdje medaljica.
[96] *Numisma* ovdje ima isto značenje kao i *toreuma*, tj. medaljica.

non est tutus accessus ad illam, sed solum per parochum illius parochiae quae potui providere feci.

Secundus conventus est S. Cruois in quo morantur decem sacerdotes, duo clerici et duo laici ad praesens, qui bene utuntur officio suo dic noctuque iuxta consuetudinem ordinis S. Francisoi; et habet quatuor parochias, quas huius conventus fratres administrant. Prima vocatur Vlaca, in qua sunt centum domus et habet unam ecclesiam sub nomine S. Mariae Nativitatis, quae habet omnia necessaria ornamenta, sed vetusta, cum et ipsi incolae sunt pauperes valde, in qua dispensavimus mille toreumatum et alia necessaria suppeditavimus. — [*Fol. 495r*] Secunda et tertia nuncupatur Brochno et Blatto, quas de anno 1633. mense Martii pergravimus et eis necessaria subministravimus, in [eis] autem 1564 personas confirmavimus et illis hominibus 2380 toreumata dispensavimus et sex mulieres reconciliavimus, ad quas parochias et loca a tempore quo Turcarum imperator illas occupavit nullus catholicus episcopus agredi potuit.[97]

Tertium monasterium est S. Mariae de Zaostrogh, in quo fratres sacerdotes quatuordecim, sex clerici et quatuor laici morantur, qui officia divina iuxta morem S. Matris Ecclesiae in coro persolvunt. Hoc itaque monasterium habet quatuor parochias, quibus fratres huius conventus sacramenta administrant et omnia alia ad salutem necessaria; quarum prima vocatur Primordiensis, quae habet domus centum. In visitatione quam fecimus de anno 1632. mense Novembri in ea personas 322 confirmavimus, toreumatum 1230 illis hominibus dispensavimus. Sunt etiam in ea septem ecclesiae satis bene omnibus necessariis ornatae, ut est ecclesia S. Georgii in Pozra, S. Michaelis in Lapcagn, S. Margaretae in Brist, SS. Ioannis et Stephani in Podaza, quibus nos planetam ducatorum 25, calicem 15, campanam triginta ducatorum emi procuravimus. — Secunda parochia est Citchech in qua est ecclesia S. Stephani protomartyris, quae habet omnia necessaria et valde bona nostra opera praeparata, quam visitavimus de anno 1632. ac 1633, confirmavimus personas 775, toreumatum vero 1675 dispensavimus, aliaque pro posse in ea subministravimus. — Tertia parochia vocatur Zauzere, quam visitando 773 personas confirmavimus, 1600 toreumatum illis catholicis dedimus. — Quarta et ultima parochia huius conventus, quam visitavimus de anno [*fol. 495v*] 1633. et in ea 1000 personas confirmavimus et 2604 toreumatum dispensavimus, quae vocatur Gliubuscha.

Quartum monasterium est de Imota, in quo degunt ad praesens duodecim sacerdotes, quatuor clerici et duo laici, et habet quatuor parochias, quas per meum vicarium et illius conventus guardianum visitare curavimus, quia nobis non est tutus ad praesens aditus propter quaedam pericula, quae forsitan cito transient, in quibus dispensare 4000 toreumatum fecimus. In planitie autem Imotensi est ecclesia S. Stephani protomartyris omnibus ornamentis necessariis opera episcopi decorata, ad quam diebus festivis omnes incolae illarum parochiarum solent convenire.

[97] U početku odlomka kaže da ovaj samostan ima 4 župe, a nabraja samo 3. U izvještajima g. 1626. i 1640. navodi također samo 3: Blato, Brońno i Primorje. Ovdje ne navodi Primorje, a navodi Vlaku (selo kod Vrgorca). Za Župe ovog i drugih samostana v. JURIŠIĆ, *Kat. Crkva*, 137—141.

Est autem adhuc alia parochia de Zagreb [!],[98] in qua degunt sacerdotes presbyteri quatuor, qui eam tenent et illis hominibus sacramenta administrant, quibus magnopere invident Turcae nobisque insimul cum illis, quam neque per me, neque per vicarium meum visitare potui propter quaedam pericula valde gravia, quae nobis quotidie illisque presbyteris imminent. In ista parochia sunt tres ecclesiae noviter erectae ab hinc paucis annis, propter quas usquemodo Turcis 1500 ducatos dederunt et in dies incolae illarum vexantur. Ab ipsis nescitur, quid erit de illis in posterum. Suntque illarum duae omnibus ornamentis, opera et auxilio episcopi, campanis, imaginibus diversis magno pretio emptis sunt [!] decoratae.

Quam plurima mala insuper vigent in istis partibus, quibus mederi non possumus, quia infirmitas mea est in paupertate virtus ossaque mea conturbata sunt.[99] Ego autem sustentor pane tribulationis et aqua angustiae,[100] nec tamen dimisi vel dimitto officium meum; si autem haberem aliquam commoditatem emendi munera pro infidelibus, quibus faciliter placantur, maiora et meliora facare possem, [*fol. 496r*] quae ex defectu illorum non facio, prout asserit quidam, quod munera placant homines deosque.[101] Ve mihi misero non habenti hominem mittentem me in piscinam![102] Proinde deficit in dolore vita mea et anima in gemitibus.[103]

Adhuc remanet dicendum de conventu S. Petri Ramae, qui est in episcopatu Dumnensi, nobis a Gregorio bonae memoriae XV commendato, qui habet quatuor parochias, quae continent 500 domos, quas visitavimus de anno 1634; quarum prima vocatur Lipensis et in ea confirmavimus 300 personas, toreumatum 520 dispensavimus, 31 personas reconciliavimus. — In alia quae vocatur Brisiensis confirmavimus 470 personas, 1010 toreumatum dispensavimus ac decem homines reconcilavimus et alia necessaria subministravimus. — In parochia Clivonae,[104] quam visitavimus ac in ea 1100 personas sacro chrismate delinivimus, 1500 toreumatum divisimus ac alia quae erant necessaria suppeditavimus. — In parochia, quae est circa conventum Ramae, quae non est tam ampla, tamen illi conventui valde necessaria, et illi catholici satis in fide perfecti, in visitatione facta ut supra die 10. Aprilis confirmavimus personas 640, dispensavimus toreumatum 1554. In omnibus supradictis parochiis, praeter parochiam Ramae, maior pars est schismaticorum, et haec satis dicta sunt.

---

[98] *Zagreb* stoji za Zagvozd, župu iza Biokova, kojom su upravljali od pamtivijeka glagoljaši. Nije sasvim isključeno, da je za to mjesto postojao i naziv *Zagreb*, iako je vjerojatnije da se radi o slučajnoj pogrešci.

[99] Usp. Vulgatin tekst psalma 30, 11 (drugi dio retka).

[100] Usp. 3 Kralj 22, 27.

[101] OVIDIUS, *Ars amandi*, III 653.

[102] Aluzija na evanđeoski tekst o izliječenju bolesnika kod ribnjaka Bethesda (usp. Iv 5, 2—9).

[103] Usp. ps 30, 11 (prvi dio retka).

[104] *Lipensis* je Lipa, a *Brisiensis* Brišnik (Brišnik Donji i Gornji) sela kod Duvna, a *Clivona* Livno.

IZVJESTAJ GODINE 1640.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes diocesium: Macharensis 1640. *Orig.*

Izvještaju s prilozima pripada ukupno 6 listova veličine 20x29 cm. Sam izvještaj napisan je na listu označenu brojem 242 s obje strane (r i v). Od ostalih priloga na prvom je mjestu (list 241r) biskupovo pismo u kojem moli kardinale Kongregacije Koncila, da prime kao njegova predstavnika Franju Manolu, ili fra Petra Kačića che per tal fine et altri negotii costì mando, a cui consegno le presenti con la aggionta relatione del stato della mia Chiesa, nella quale vederanno et intenderanno li bisogni e necessità di alcune chiese di questa mia diocese, alle quali si degnino di provedere. *Osobno ne može doći zbog siromaštva pa moli za kakvu pomoć, koja bi mu dobro došla osobito za kupovanje darova Turcima, da ga puste u miru obavljati biskupske dužnosti.*[105] *Na listu 243r potvrđuje da je fra Petar Kačić u ime makarskog biskupa posjetio grobove sv. Petra i sv. Pavla (datirane: 27. IV 1640). — List broj 253 prazan je, a na listu 254r zabilježeno je u Kongregaciji:* Die 21. Iulli 1640. [...] dentur litterae in forma visitationis SS. Liminum episcopo Machariensi per procuratorem visitanti pro 14. quadriennio, *a pri vrhu lista 255v zabilježeno je:* Machariensis. Relatio pro 14. quadriennio.[106]

SADRŽAJ: Biskup ponovo navodi franjevačke samostane na području makarske biskupije s brojem samostanskog osoblja kao i župe s brojem crkava i domaćinstava. Ponovno moli, da mu Sveta Stolica dodijeli novčanu pomoć, jer mu je nužna za dobro obavljanje službe.

[105] Odmah na početku ovog pisma Biskup kaže: »*più di una volta ho fatto adempire al mio obbligo nel visitare le sacra limina Apostolorum dal mio procuratore Francesco Manola (...)*«. Iz sačuvanih izvještaja, a smatramo da su svi fra Bartulovi izvještaji sačuvani, znamo za jedan slučaj, kad je Manola bio Biskupov predstavnik za posjet ad limina (1636. g.). U bilj. 93 naveli smo Biskupovu molbu i odobrenje Kongregacije, da ne mora slati izvještaj do isteka još jednog trogodišta i ustvrdili da se vjerojatno radi o godini 1632. Držim da je i tu molbu predao Manola i umjesto Biskupa posjetio grobove Apostola za 16. Trogodište. U ovom pismu Biskup ističe svoje slabo materijalno stanje: »*(...) vivo senza entrata et alcuno assegnamento solito a darsi alli vescovi in partibus Turcarum, ma sento giornalmente li stravaganti colpi della tiranide maometana che, quando le EE. VV. si degneranno di assegnarmi qualche sussidio, non per il mio vitto, dico, che io ricevo la carità dal monastero de frati nel quale habito, ma per fare donativi alli Turchi più potenti, acciò questi me protteghino e lascino a fare l' officio con li miei diocesani cattolici (...)*«. Ovo je pismo datirano: »*Da Zaostrog, li 2 Gennaro 1640*«.

[106] Ovaj put, zanimljivo, Kongregacija računa u četverogodištima, a ne trogodištima. Što se tiče skakanja brojeva u folijaciji od 244—252, v. bilješku 83. — Kratki sadržaj odgovora Kongregacije pribilježen na listu 254r ne navodimo jer na kraju donosimo sam tekst.

[*Fol. 243r*] Ea de quibus hactenus exactam S. Congregationi relationem dedit Bartholomeus Cacich episcopus Macariensis de statu suae Ecclesiae Macariensis: numero populorum, parochiarum et ecclesiarum non oportet repetere. Superest, ut ad infrascripta descendamus.

Ecclesia Macariensis est sub dominio Turcarum in partibus Dalmatiae in archiducatu S. Sabae sita iuxta litus maris Adriatici. Ecclesiae patronus est S. Petrus, quae ecclesia sicut et civitas solo aequata est in universali illa regionum illarum eversione a Turcica feritate, quamvis eius nonnulla extent vestigia; in qua civitate residet geminus cum aliquot Turcis, qui tam a christianis mercatoribus exigit vectigalia, quam a Turcis, cum Macarsca sit portus quidam quo merces confluunt, licet non adeo magni valoris et quantitatis.[107]

Tota dioecesis dictae Ecclesiae nulla alia praeter quatuor monasteria fratrum minorum S. Francisci de Observantia complectitur, quorum primum est S. Mariae de Macarscha, in quo degunt fratres sacerdotes decem, clerici quatuor, iuvenes decem. Habet parochias tres. Prima vocatur Vardo habens domos 130; secunda Cetina habens domos 240, in qua sunt duo curati; tertia Primorije habens circiter 100 domos, capellas habet decem.

Secundum monasterium est S. Cruois, in quo degunt fratres in universum tredecim, iuvenes octo. Habet parochias tres. Prima vocatur Blatto, secunda Brochgno, quae continent una simul domos circiter 300; tertia Primoriie habens domos circiter 60. Habet capellas quatuor, unam a fratribus erectam et tres ab antiquitate permanentes, quae sunt omnibus necessariis ornatae.

Tertium monasterium est Zastrogh, in quo sunt sacerdotes quatuordecim, clerici aliquando sex, aliquando quatuor, laici quatuor, iuvenes quatuordecim. Habet parochias quatuor. Prima est Citluch, in qua sunt domus circiter 100, secunda est Zaezerie, quae habet domos 120; tertia est Liubuschi, in qua pariter sunt domus 120 et aliae sunt plures, quae in omnibus et omnino sunt subiectae Turcis, hoc est nihil proprii habentes; quarta est circumcirca Vargoraz, in qua sunt domus 100, quibus aliae 100 domus accedunt sitae prope monasterium. Habet ecclesias seu capellas 14 ex quibus quatuor a fundamentis erectae sunt opere episcopi.

[*Fol. 242v*] Quartum monasterium est Imota in quo sunt sacerdotes decem, clerici quatuor, laici duo, iuvenes decem. Habet parochias quatuor: prima Podbila, secunda Sovichi, tertia Drinovich, quarta Camenmost et in omnibus aliis [!][108] parochiis sunt domus 500. Habet ecclesias seu capellas quatuor, quarum tres quasi destructas et unam opere fratrum reaedificatam.

His parochiis accedunt aliae tres, quas administrant presbyteri in Illyrico idiomate Sacra peragentes. Prima est Podgora, secunda Zagvozd, tertia Brechli. Habent ecclesias quinque,[108a] in quibus sunt necessaria omnia, quae ad Divinum peragendum spectant.

Adhuc dictum est de parochiis, prout EE. PP. intellexistis, in quibus respective multa necessaria requiruntur et, nisi de benignitate vestra

[107] Ovaj odlomak o položaju biskupije i o gradu Makarska odgovara drugom odlomku izvještaja g. 1636., a posve je sličan i prvom odlomku izvještaja g. 1626.

[108] *Aliis* je vjerojatno pogreškom napisano umjesto *illis*.

[108a] Bilo ih je sedam, kako se vidi iz drugih izvještaja.

absque divinis sacrificiis remanebunt utensilibus egentes. Episcopus nulprovisum fuerit, aliquae illarum ecclesiarum solo adequabunt, aliae vero lam habens mensam episcopalem providere non potest, prout etiam alias protestatus fuit, nec posse omnino obire officium et onus Pastoris ex eo, quia infirmitas sua extat in paupertate[109] et sustentatur pane tribulationis[110] degens in monasterio inter regulares per curriculum annorum...,[111] tamen non dimittit, nec dimisit officium suum, in quantum vires permittant; posset vero maiora et meliora facere, si commoditatem haberet emendi munera, quibus posset placare infideles Turcas, sicut alias omnia per procuratorem eius existentem Romae nota fecit SS. mo per porrectionem memorialium et in vim illarum non obtinuit a RR. dominis Datario et Maiordomus, ad quos de mandato spectabat, aliud quam bona verba, adeo ut ipsimet episcopo pauperi et misero, non habenti hominem mittentem eum in piscinam,[112] dicendum sit proinde vitam suam deficere in dolore et animam in gemitibus,[113] ecclesias suae dioecesis sine necessariis ad Sacra peragendis [!] et tandem oves sibi comissas non audientes vocem sui pastoris deviare. Quare etc.

ODGOVOR KONGREGACIJE KONCILA

Arch. Congr. pro Clericis, Lib. litt. visit. VII (1635—1642) fol. 150v—151r

[*Fol. 150v*] Macarien.

Rev. frater Petrus Cacciochus [?] Minoris Observantiae [!] S. Francisci, ab Amplitudine Tua procurator ablegatus ad invisenda SS. Apostolorum limina et ex speciali gratia SS. mi D. ni nostri hac vice ad huiusmodi munus obeundum admissus, pie eadem S. limina visitavit et eam de statu istius Ecclesiae reddidit rationem, ex qua apparent Amplitudinis Tuae pietas ac vigilantia pastoralis; monitam tamen esse voluerunt, ut invigilet, ne sequantur abusus in ecclesiis parochialibus per presbyteros Illyricos idiomate Illyrico divina peragentes,[114] quodque aliae ecclesiae parochiales istius diocesis debito non defraudentur servitio, omnique conatu adeat efficiatque, ut Sacrosanctae Tridentinae Synodi decreta ad unguem observentur, pro certo habens hinc rectam pendere animarum sibi commissarum Dei actionem bonumque istius Ecclesiae regimen; et ut Amplitudo Tua promptius exequi curet, EE. PP. agere non dedignabuntur cum eodem SS. mo, ut paupertati istius Ecclesiae mediante S. Congregatione de Propaganda fide necessario subsidio provideri dignetur; et dignetur; et Deus Amplitudinem Tuam diutissime servet incolumem. Romae, 21. Iulii 1640.

[109] Ps 30, 11 (usp. bilj. 99).

[110] 3 Kralj 22, 27 (usp. bilj. 100).

[111] Broj godina biskupova boravka u samostanu »inter regulares« nije upisan (ostao je prazan prostor).

[112] Iv 5, 2—9 (usp. bilj. 102).

[113] Ps 30, 11 (usp. bilj. 103).

[114] Nije jasno na čemu se temelji ova primjedba, jer u tekstu izvještaja nema ni riječi o kakvim zloupotrebama župnika glagoljaša. Biskup dapače kaže da u njihovih pet crkava ima sve što je nužno za obavljanje službe Božje. Možda je Kongregacija bila s druge strane upozorena na općenito nezadovoljstvo glagoljaša s novim rusificiranim Levakovićevim misalom (izdan u Rimu 1631. g.) i na stanovito nastojanje da zadrže i dalje u upotrebi stare nereformirane misale, pa upozorava biskupa da pripazi, kako taj abusus ne bi počinili i njegovi glagoljaši.

IZVJESTAJ GODINE 1644.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes dioecesium: Machariensis 1644. *Orig.*

Kratki izvještaj sažet u 20 točaka nalazi se na dvolistu veličine 21x30,4 cm označenu brojevima 1279—1280. Zajedno sa svim dodacima pripada mu 8 listova, a brojevi kojima su označeni ovaj put se ne prekidaju (idu od 1276—1283). Na prvomu od njih (1276r) nalazi se biskupovo pismo kardinalima Kongregacije Koncila, kojim se ispričava što ne može osobno obaviti ovaj posjet. Već je star i bolestan. Za prokuratora šalje fra Petra mio diocesano instrutto, non havendo io clero ne canonici [...].[115] — *Na slijedećem listu (1277r) je dokumenat punomoći pisan lijepim rukopisom na latinskom jeziku, kojim biskup službeno određuje za prokuratora fra Petra Kačića* Macariensem originarium *i daje mu sve potrebne ovlasti, pa i ovlast da on može umjesto sebe odrediti jednog ili više prokuratora, itd. Dokumenat je datiran:* Datum Phari die 3. Iulii 1644. *Pečat je oštećen, a potpis s naslovom je stavio biskup svojom rukom. Pri dnu se lista potpisao i pisar* Ioannes Franciscus Vucassinovich. *Na listu 1278r potvrde su o posjetu grobova Sv. Petra i Sv. Pavla datirane:* 7. Decembris 1644. — *Na listu 1280r, gdje završava tekst izvještaja, odmah ispod biskupova potpisa, zabilježeno je u Kongregaciji:* Die 14. Ianuarii 1645. Sacra Congregatio Concilii censuit dandas esse litteras visitationis Sacrorum liminum in forma pro XX triennio, quae contineant etiam responsiones, ut latius in registro litterarum continetur,[116] *a iza nekoliko praznih strana pri vrhu zadnje (1283v) zapisano je:* Macariensis. Visitatio SS. liminum pro 20. triennio.

SADRŽAJ: Katedrala je srušena. Nema kaptola ni klera osim 4 svećenika koji upravljaju župama. Ne postoji sjemenište. Katolika ima oko 60.000, a župskih crkava 30, koliko ima i srušenih crkava. Pojedine župe nemaju posebnog župnika. U biskupiji su 4 franjevačka samostana sa oko 65 svećenika, a ženskih samostana nema. Narod je prilično dobra vladanja i dosta pobožan. Ne postoje nikakva društva. Sinodu nije moguće održati. Pastirski pohod u onim mjestima u koja je bio siguran pristup dovršio je Biskupov zamjenik, jer je Biskup bolestan. Krizmanika je u ovom trogodištu bilo oko 7.000, a posvećene su tri crkve. Crkvena i biskupska dobra oteli su Turci. Biskupske palače nema, pa Biskup stanuje nekad u očinskoj kući a nekad u samostanu s redovnicima.

[115] U ovom pismu datiranu u Makarskoj više od dva i po mjeseca poslije službenog dokumenta punomoći (datum u pismu: 22. IX 1644. dodao je Biskup svojom rukom) Biskup piše o sebi: »[...] ritrovandome *agravato degl' anni che ne passo settanta con indispositione corpolare in tal maniera, che non posso venire in persona per sodisfare a questo mio obbligo* [...]«.

[116] Registar odgovora Kongregacije za godine 1643.—1648. danas ne postoji u arhivu.

[*Fol. 1279r*] Eminentissimi et Reverendissimi Domini,

Ego Bartholomeus Cacich episcopus Macariensis in visitatione Apostolorum liminibus praedictae Ecclesiae meae Macariensis expono statum, quae sita est in provintia Primordiensi in archiducatu S. Sabbae sub dominio Turcarum.

1. et 2. Ipsa ecclesia mea cathedralis solo aequata sub titulo divi Petri sine Capitulo et clero, nec corpora sanctorum nulla, minusque reliquiae ipsorum.

3. Divina officia, ritus, ceremoniae, omnia more Romano ac latino idiomate fiunt.

4. Seminaria sunt nulla ob metum Turcarum proventuumque penuriam.

5. Numerus populorum sub mea diocesi manentium est sexaginta millium circiter catholice viventium.

6. Parochiales ecclesiae triginta extructae, triginta autem destructae, quibus singulis separatim non praeest parochus. Proventus corum nulli, cum omnia sibi Turcae usurpent; mores vero eorum, qui sub regimine illorum vivunt non sunt contemnendi.

7. Monasteria fratrum in dicto episcopatu meo sunt quatuor. In quolibet degunt fratres circiter triginta, inter quos sunt sacerdotes plerumque sexaginta quinque.

8. Mulierum monasteria penitus nulla.

9. Virorum mulierumque mos ac pietas satis est commendabilis.

[*Fol. 1279v*] 10. Societates item nullae, cum nec locus, nec occasio talia exercendi sint.

11. Catholice ubique in praefatis locis vivitur, hoc est illi qui catholici sunt; non loquor de schismaticis nec Turcis, quorum numerus est maximus.

12. Statuta ac residentiae canonicorum parochorumque nullae, cum — ut dixi supra — nulli sint canonici, exceptis quatuor presbyteris, qui parochias administrant.

13. Synodus adhuc me regente non est facta, et si fieri deberet, ad eam congregari non possumus ob metum Turcarum, quia suspicarentur nos moliri aliquid contra eos.

14. Visitatio per me non fuit completa, sed per substitutum ob meas quotidianas infirmitates. In locis ad quos fuit tutus accessus et in hoc triennio delinivimus catholicos chrismatis sacramento circiter septem milia ac tres ecclesias consecravimus.

15. Abusus qui grassantur in dioecesi mea sunt varii, quibus mederi non potest.

16. Libertas item et immunitas valde opressa a Turcis.

17. Bona ecclesiarum usurpata a Turcis item omnia.

18. Hospitalia nulla.

19. Palatium episcopale nullum, sed aliquando in domo paterna, aliquando vero in monasterio cum fratribus Minorum de Observantia inhabito.

[*Fol. 1280r*]

20. Bona episcopatus mei item nulla, cum sint ab infidelibus pro se reservata. Quare etc.

[*manu propria*] Bartholomeus Cacich episcopus Macariensis qualiter supra.

IZVJESTAJ GODINE 1650.

Arch, S. Vat., Congr. Concilii, Relationes dioecesium: Macherensis 1650. *Orig.*

Izvještaju i dodacima pripada 9 listova veličine 20x27 cm od kojih jedan nije numeriran, a brojevi ostalih su 116—1169 + 1175—1178.[117] — *Sam izvještaj je na dvolistu 1168—1176. Prije njega je (list 1166r) molba, u kojoj biskup moli kardinale Kongregacije Koncila da se zauzmu kod pape, da bi zbog bijednog stanja njegove biskupije* sia provisto de pontificali et altro necessario al culto divino, *jer bez toga neće moći posvetiti ulja potrebna njegovim vjernicima rasutim po otocima, špiljama i brdima, kao i vjernicima četiriju okolnih biskupija u kojima ne rezidiraju biskupi. Odmah ispod ovoga zabilježeno je u Kongregaciji:* Die 15. Ianuarii 1650. S. Congregatio Concilii censuit dandam esse attestationem visitationis sacrorum liminum in forma pro XXI triennio, quae contineant etiam responsiones datas ad proposita, prout latius in registro litterarum continetur. — *Iza ovoga slijedi nenumerirana potvrda o posjetu groba sv. Petra (na tiskanici), a na listu 1167r potvrda o posjetu groba sv. Pavla. Oba je posjeta biskup izvršio osobno 16. XII 1649. — Na listu 1169r nalazi se druga biskupova molba u kojoj moli dozvolu za podizanje drvenih kapela i vršenje biskupskih liturgijskih funkcija u onim biskupijama gdje se nalaze raspršeni njegovi vjernici, pa i bez dozvole mjesnih ordinarija.*[118] — *Iza nekoliko praznih strana, na listu 1178v (koji čini dvolist s već navedenim listom 1166r) istim rukopisom kao i molba i izvještaj piše:* Alla S. Congregazione del Concilio per mons. vescovo di Macarscha nel dominio del Turco. *Pri vrhu iste stranice dodano je u Kongregaciji:* Macariensis. Visitatio SS. liminum pro 21. triennio.

SADRŽAJ: Prigodom najnovijeg rata između Turaka i Mlečana grad Makarska zajedno sa 23 sela Primorja i Krajine priklonio se Veneciji, a ostali daleko veći dio biskupije i dalje je pod Turcima. Turci su za osvetu opustošili i spalili grad i spomenuta sela, a stanovništvo je dijelom zaro-

[117] Za skakanje broja folija od 1170—1174 usp. bilj. 83.

[118] U ovoj se molbi kaže: »*Il popolo della diocese di Macarscha con occasione delle presenti guerre tra Venetiani e Turchi in Dalmatia, ritrovandosi diviso in alcuni monti, spelonche e scogli de mare, ha de bisogno di chiese seu capelle per esserli somministrati li santissimi sacramenti..., né possendo andare in diocese senza manifesto pericolo della vita per esser tenuto ribello humilmente supplica l' EE. VV. si degnino concedere licenza a mons. fra Pietro suo vescovo di Macarscha, che possa edificare le chiese o capelle di legno... e per lui esercitare li pontificali senza licenza dell' Ordinari nelle cui diocesi si ritrova esso popolo disperso, o vero licenza petita et non obtenta... per esservi li vescovi fuora diocese (...)*«. Točkice bez zagrada označuju pojedine nečitljive riječi).

bijeno, a dijelom se razbježalo. Sadašnji je biskup stanovao u makarskom samostanu, dok Turci nisu srušili i spalili sva tri primorska samostana kao i 10 župskih crkava i dvije kuće franjevačkih trećoretkinja. Ostao je samo samostan u Imotskoj krajini. U nj su se bili sklonili ugledniji Turci iz okolice sa svojim obiteljima. Radi toga što su oni tu bili našli utočište, dopuštaju svećenicima tog samostana da slobodno vrše svoju službu po cijeloj biskupiji. Vjernike koji su se razbježali i posakrivali po obližnjim brdima i špiljama ili na otoke hvarske i korčulanske biskupije pohađa Biskup osobno, a za ostale se brine preko svojih vikara i misionara. Pobrinuo se je, da vjernici koji moraju ratovati na turskoj strani ne oštećuju u boju subraću koja se bore na mletačkoj strani, a tako ni oni s mletačke strane njih.

[*Fol. 1168r*] Eminentissimi et Reverendissimi domini domini mei summe colendi,

Sacrosanctae Tridentinae synodi, Summorum Pontificum ac Eminentiarum Vestrarum decretis ego frater Petrus Cacichigius Machariensis episcopus plene ac integre obtemperans primo hoc triennio a meo in eandem Ecclesiam ingressu completo ad Almam Urbem accessi sacra Apostolorum limina personaliter veneraturus Vestrasque Eminentias de universo statu meae Ecclesiae eo meliori modo, quo possum, edocturus.

Machariensis Ecclesia sita est in Dalmatia, quae cum olim Otthomano pareret imperio, nuper occasione praesentis belli Turcarum cum Venetis religionis zelo civitas cum viginti tribus pagis, provincia Primorgie seu Cragina nuncupatis, Venetae Reipublicae dominium sponte est amplexata, tota longe maiori dioecesi Turcico regi obtemperante. Ex quo Turcae nimium indignati, multis e propinquis civitatibus intra eandem dioecesim contentis coacto ingenti exercitu, adiectisque extraneorum locorum copiis, urbem ipsam pagosque incredibili rabie invasere ac omnibus igne succensis, incolisque partim captis, partim dispersis, deplorandam desolationem reliquerunt.

Erat in civitate Machariensi cathedralis ecclesia sub invocatione Principis Apostolorum, vetustate prope collapsa, in qua canonici, fons baptismalis et supellectilis sacra non aderant. Domus episcopalis nulla erat; ego tamen episcopus residebam in coenobio fratrum Minorum de Observantia, quod unicum extabat in eadem civitate, sub titulo Nativitatis Deiparae, cum familia sexaginta fratrum circiter aliorumque coenobio inservientium; in quo supellectilis sacra pro cultu ac officiis divinis sufficiens erat, quae diu noctuque iuxta ritum Romanum ibi peragebantur. Erant item alia duo eorundem fratrum coenobia, alterum sub titulo S. Crucis in pago Xivogosta, sub titulo Virginis Assumptae alterum pagi Zastrug eiusdem dioecesis, quae omnia Turcarum manus diruit ac succendit una cum aliis decem ecclesiis parochialibus eorundem pagorum nec non duabus domibus seu hospitiis feminarum ordinis S. Francisci tertiarum vulgo Bizoghe, quarum aliquae in captivitatem [*fol. 1163v*] ductae adhuc sub durae servitutis iugo gemnut.[119] Extat tamen adhuc

[119] U pet izvještaja biskupa Bartula Kačića iz vremena prije kandijskog rata nema ni spomena o zajednicama trećoretkinja u makarskoj biskupiji. Dapače 8. točka njegova izvještaja g. 1644. glasi: »*Mullerum monasteria penitus nulla*«. Zato iznenađuje vijest o »*dvije kuće ili hospicija*« *franjevačkih trećoretkinja* o kojima u svojim izvještajima govori njegov neposredni nasljednik. Doduše ni on ne govori o »samostanima« u strogom smislu riječi, ali fra Bartulova izjava kao da isključuje postojanje bilo kakvih ženskih redovničkih kuća. O pitanju ženskih samostana u makarskoj biskupiji u doba turske vlada-

quartum eiusdem ordinis fratrum coenobium sub titulo divi Francisci in provincia quae Imota nomen habet situm, aquarum vallo circumdatum, in quod plurimi Turcarum nobiliores e vicinis locis prae timore cum familiis confugere, cuius beneficii gratia fratres illi, de praedictis Turcis benemeriti, per totam dioecesim animarum curas libere exercent, omni timore deposito, quocumque volunt permanentes. Ceterum ubi praedictis in locis, tum per me episcopum, tum per parochos, eo meliori modo quo infidelium dominio fas est, sacra peragebantur sacramenta ceteraque omnia ad salutem necessaria fidelibus administrabantur; nunc plurimi eorundem incolarum profugi vagantes, quidam in montibus et speluncis vicinis, quidam vero in insulis Pharensis et Curzulensis dioecesis commorantes, quousque Deo ipsos placuerit ad propria reducere, per me invisuntur ac spirituali pabulo pro virili mea et pastoralis muneris satisfactione persaepe recreantur. Cum vero ceteris ovibus meis, sub Turcarum tyranide degentibus, ipse bello praepeditus necessaria providere non valerem, ut eadem per vicarios et missionarios fierent, curavi, simulque suasi, ne christiani Turcarum imperio addicti, meae tamen dioecesis, una cum Turcis coacte militantes, suos condioecesanos Venetis subiectos in acie offenderent, caperent ac vel minimam in eosdem hostilitatem exerecerent; quin potius ficto certamine fictaque scloporum explosione fratrum fidelium saluti omnino studerent. Hanc reciprocam humanitatem, pacem et charitatem gregi meo, quamvis quoad saeculare imperium divoso, ex pastorali officio insinuavi singularem in hoc opem mihi favente D. no Leonardo Fosculo totius Dalmatiae atque Epyri praefecto generali, qui militibus sibi subditis praecepit, ut fidelibus meae dioecesis, Turcarum tamen servitute pressis, in omnibus et singulis mutuam vicem rederent. Sunt in mea dioecesi fere sexaginta millia catholicorum, quos sicuti numquam dimisi, nec dimittam, [*fol. 1176r*] quam primum ut eos praesens solari possim pluribusque malis eripere, ad Ecclesiam meam redire exopto; et quoniam propinquarum Ecclesiarum episcopi hac deploranda belli, famis et pestis tempestate desiderantur, invitat me pastoralis solicitudo et animarum zelus, ut quod celerius fas erit, bona tamen

---

vine — na temelju kratke napomene Kongregacije Koncila iz 1654 g. nek biskup nastoji u te kuće uvesti klauzuru — piše na nekoliko stranica Jurišić (*Kat. Crkva*, 135—137), ali razumije se podatak je odviše škrt za neki određeniji prikaz. Nažalost ni izvještaji biskupa Petra nisu o ovom puno obilniji. Možda malo svjetla na ovo zanimljivo pitanje bacaju zapisnici što ih je sastavio Ivan Tomko Marnavić kad je kao »cominister et cooperator« apostolskog vizitatora Garzadorija 1625. g. posjetio zajednice pustinjakinja na južnoj strani otoka Brača. Među imenima što ih je pribilježio nalaze se i *Barbara Kačić kći kneza Jure Kačića »ex continenti littore Turcarum«*, 44 su joj godine, a ovdje boravi 25 godina, zatim *Magdalena kći Nikole Kačića Žarkovića* (sestra biskupa Bartula?), 34 su joj godine, a ovdje je 23 i najposlije *Katarina kći kneza Jure Kačića Žarkovića* (možda Bartulova nećakinja?), 21 joj godina, a ovdje živi već 8 godina (Arh. Prop., SC Visite e Collegi, vol. 2 pag. 667). Među omiškim trećoretkinjama našao je više njih koje su bile rodom s turskog područja, a jedna je (*Margarita kći Jure Radinčevića*), kojoj su tada bile 52 godine, a 36 godina je boravila u toj kući) bila »de Macarsca« (Nav. mj. 803). Nije nemoguće, da su neke od ovih trećoretkinja, možda zajedno s još nekima koje su im se pridružile poslije ovoga, iza kako se Primorje bilo oslobodilo od Turaka g. 1646., došle u svoj rodni kraj i ondje neko vrijeme živjele u dvjema kućama (hospicijima) o kojima govori biskup Petar. Prema njegovu izvještaju g. 1654. bilo ih je oko 15. Ovo o rušenju i paljenju njihovih kuća i da neke od njih »još stenju pod teškim jarmom ropstva« doslovno se ponavlja i u izvještaju g. 1658.

cum gratia et facultate Em. arum Vestrarum revertar, quas enixe deprecor, ut supellectilem sacram pro divino cultu necessariam mihi gratiose supedditandam curent; quandoquidem Turcarum rabies totam qua hucusque usus sum in mea Ecclesia flammis donavit. Ego vero tanti beneficii memor cum toto grege meo pro felici statu ac diuturna Em. arum Vestrarum incolumitate Deum ter optimum maximum iugiter deprecabor, quibus humullime demum manus deosculor. Romae, die septima Ianuarii 1650.

EE. rum VV. rum
[*manu propria*] humillimus et addictissimus servus
frater Petrus Cacichgius episcopus Macariensis

ODGOVOR KONGREGACIJE KONCILA

Arch. Congr. pro Clericis, Lib. litt. visit. IX (1648—1652) fol. 90rv

[*Fol. 90*] Macharien.

Nos fidem facimus et attestamur Rev. mum in Christo Patrem D. num episcopum Machariensem sacra Beatorum Apostolorum limina pro XXI triennio per seipsum visitasse et statum Ecclesiae Machariensis retulisse iisdem EE. mis Patribus, qui non potuerunt lacrimas continere audientes, qualiter exterminaverit illam aper de silva et singularis ferus depastus sit eam,[120] dum ingruentibus othomanici belli ruinis devastatae ecclesiae suaque loca, dispersi incolae profugique populi in montibus atque speluncis, peste fameque et omnibus opressi angustiis, panem doloris comedere et aqua maestitiae potari[121] coguntur. Exigunt sane tantae erumnae, quibus infelix Ecclesia miserique [!] plebs afficiuntur, tam seduli, tam vigilantis Pastoris solatium, qui in tam gravi naufragio secundam tabulam quaerit, unde ab imminentibus spiritualium et calamitatum temporalium periculis eripiet fluctuantes. Siquidem ecclesias capellasque ligneas exposuit, quibus [*fol. 90v*] sacramenta vagantibus profugisque salubriter administret, ad quod, ut SS. mi D. ni Nostri facultas et permissio clementissime accedat, superflues erimus apud ipsum intercessores, non dubitantes, quin Amplitudinis Tuae prudentia omnino curatura sit, ut id cum necessariis et canonicis fiat requisitis in his et in reliquis Apostolicae Sedis, quam nuper tamquam Matrem et Magistram venerata [Amplitudo Tua] praesidium et sollicitudinem rei plenissime exhibentes. In quorum fidem etc. Datum Romae, die 15. Ianuarii 1650.

[120] Usp. ps 79, 14.
[121] Usp. ps 126, 2 (»qui manducatis panem doloris«) i Ezek 23, 33 (»calice maeroris et tristitiae«).

IZVJEŠTAJ GODINE 1654.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes dioecesium: Macharensis 1654. *Orig.*

Vrlo kratki izvještaj nalazi se na listu označenu brojem 1060 veličine 20x27 cm. Iste su veličine i ostali numerirani listovi, a brojevi teku od 1059 do 1066. Na dvolistu 1059—1064 je molba biskupova prokuratora Verusija Kongregaciji Koncila, da mu, nakon što je posjetio mjesto biskupa grobove Apostola i predao il miserabile stato di quella povera Chiesa e popolo fugitivo dalle mani di Turchi, *izda o tom uobičajenu potvrdu. Ispod toga je zabilježeno u Kongregaciji:* Die 22. Augusti 1654. Dentur litterae pro XXIII triennio visitationis SS. liminum, *a na listu 1064v ispisana je adresa molbe:* Alla S. Congr. del Concilio per mons. fr. Pietro vescovo di Macarscha in Dalmazia nel dominio del Turco. *Pri vrhu iste stranice zapisano je:* Macharien. Visitatio SS. liminum pro XXIII triennio. — *Brojem 1062 označena je potvrda (tiskanica) o posjetu groba sv. Petra (6. VII. 1654.), a brojem 1063 slična potvrda o posjetu groba sv. Pavla (5. VII. 1654). Na obima je biskupovo prezime izvrnuto u Pacich! — Na listu 1065r prepričano je biskupovo pismo, kojim se on ispričava što ne može osobno doći i određuje za zastupnika Ivana Dominika Verusija. Ispod toga je bilješka Kongregacije:* Die 8. Augusti 1654. Dentur litterae visitationis SS. liminum pro XXIII triennio in forma, *a na listu 1066v, koji se drži skupa s listom 1065, adresa je i bilješka pri vrhu ista kao na 1064v, a pri dnu još je zabilježeno:* De ordinatione Sanctitatis Suae Urbani VIII admittitur per procuratorem in Curia. *U prilogu su još dva nenumerirana dvolista veličine 19,5x29,5. Na prvoj stranici svakoga od njih je po jedno biskupovo pismo. Oba su datirana u Makarskoj 23. XI. 1653. Prvo je naslovljeno u jednini, a drugo u množini. Sadržaj im je gotovo isti. Njima se ispričava, što ne može osobno doći u Rim i moli da prime za njegova zastupnika I. D. Verusija, a u protivnom da mu produže vrijeme posjeta do sljedećega proljeća. Oba pisma biskup je napisao vlastitom rukom.*[123]

[123] Biskupova su pisma prilično nevješto sastavljena i teško čitljiva. Verusio je valjda zato i dao napisati (ili sam napisao) njihov sadržaj u obliku molbe, a onda sve to predao Kongregaciji. Budući da je sadržaj obaju Biskupovih pisama u biti isti, donosimo samo tekst pisma upravljena kardinalima Kongregacije koncila: »*Eminentissimi Signori Patroni colendissimi, Tanto tempo durando le gravissime guerre, essendo destrutta una gran parte del paese, non havendo le forze che posso venire visitare sacra limina Apostolorum etc. Io essendo figlio obedientissimo et creatura di Santa Sede Apostolica personalmente li ho visitato nel anno santo prossimo passato; hora non havendo le forze per venire humilmente supplico le Eminenze Vostre, che si degnassero nel mio nome ricever il sig. Giovanni Dominico Verusio. Non abracciandolo, sprelongatemi sei mesi fin a primavera. Humilmente me inclino alle Eminenze Vostre. Macarsca, li 23 Novembre 1653. — Di Vostre Eminenze D. (?) observatissimo et obedientissimo servo fra Pietro Cacich vescovo di Macarsca*«.

SADRŽAJ: Makarska je biskupija vrlo prostrana. Biskup ju je pohodio više puta, ali ne svu zbog kuge i rata. U upravljanju mu pomažu vikari. Katolika ima oko 60.000. Četiri su franjevačka samostana i dva prebivališta trećoretkinja. Tih trećoretkinja bez klauzure bilo je 15. U biskupiji su 4 svjetovna svećenika koji se zajedno s franjevcima brinu za katolike. Grad je sada srušen, a građani su se razbježali i raspršili.

[*Fol. 1060r*] Civitas Machariensis sita est in Dalmatia sub dominio Turcarum, in qua extat ecclesia cathedralis sub titulo SS. Apostolorum diruta. In eadem civitate aderat monasterium fratrum minorum S. Francisci de Observantia sub invocatione Nativitatis B. Mariae Virginis, ubi iuxta Rituale Romanum et a sexaginta fratribus officium divinum recitabatur; in quo etiam episcopus habitabat utti frater, et paramenta pontificalia habebat, et a Turcis nunc sublata omnia fuerunt.

Numerus catholicorum in dicta civitate 300 circiter. Prope dictam civitatem nonnullae villae et loca erant et a catholicis habitabantur mixtis cum Turcis.

Dioecesis amplissima, et eam pluries visitavit, sed non totam propter pestem et bellum, sed per vicarios subministravit necessaria pro salute animarum.

Numerus catholicorum in tota dioecesi est sexaginta millia circiter, cum Turcis et schismaticis permixtus.

Monasteria fratrum minorum S. Francisci de Observantia sunt quatuor: videlicet in eadem civitate, in Sivogoza sub titulo S. Crucis, in Zagostroga sub titulo Assumptionis B. M. Virginis, in scoglio aqua circumdato sub titulo S. Francisci.
Adsunt duo hospitia mulierum tertii ordinis S. Francisci, sed non observant clausuram et numerus earundem erat quindecim[123] circiter.

In tota dioecesi adsunt quatuor sacerdotes saeculares, qui una cum fratribus praefatorum catholicorum habent [curam].

[*Fol. 1060v*] De praesenti vero civitas propter bella inter Rempublicam Venetam et Turcas diruta est et cives partim per montes fugati et speluncas dispersi ac per alia loca maritima.

ODGOVOR KONGREGACIJE KONCILA

Prema: M. MIRKOVIĆ, *Biskup Petar Kačić osloboditelj Primorja i njegovo neobjavljeno dopisivanje s mletačkim vlastima: Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XI (1888), Dodatak, str. 47s.[124]

Domino Episcopo Machariensi fratri Petro Cacich. Exemplum gratia. Reverendissime Domine uti frater, Admissus ex speciali gratia SS. mi D. ni Nostri procurator ab Amplitudine Tua ad visitanda SS. BB. Apostolorum limina id

[123] U rukopisu napisano brojevima. Po svemu sudeći stoji broj 15, ali nije isključen ni broj 11.

[124] Radi potpunosti našeg izdanja donosimo ovdje i ovaj već objavljeni odgovor Kongregacije. Njega je Mirković (Alačević) objavio prema originalu što ga je Kongregacija poslala biskupu. U registrima same Kongregacije ga nema, jer je svezak iz godina 1652.—1657. izgubljen.

munus nuper pro XXIII triennio reverenter praestitit et statum Ecclesiae Machariensis retulit Em. mis Patribus S. Tridentini Concilii Interpretibus et visitationibus SS. liminum praespositis, qui eo audito afflictae Ecclesiae calamitates summopere commiserati sunt et SS. mo, S. Congregationi Propagandae fidei auctores erunt, ut subsidiis spiritualibus et temporalibus eidem consueta pieate adesse non graventur. Amplitudinem Tuam etiam atque etiam excitantes, ut inter tot adversitates atque necessitates pastorali charitate ita se gerat, ut non vacuum portare videatur nomen episcopi et in propagatione catholicae fidei etiam operam continuare studeat, ut ad exemplum sancti illius Antistitis gloriari possit tot in exitu reliquisse infideles, quot initio episcopatus fideles compererat;[125] in quo quidem tanto magis est incumbendum, fraudibusque Turcarum et schismaticorum occurendum, quo maiori ipsi actu et arte ad trahendos in partes suas catholicos nituntur. — Laudarunt autem Amplitudinis Tuae pietatem ob visitationem habitam amplissimae dioecesis, ob subministrata vicariis necessaria pro animarum cura administranda et ob alia pastoralia munera laudabiliter praestita; quae omnia ipsi SS. mo et S. Congregationi Propagandae fidei praepositae referrentur, ut auxiliares manus Amplitudini Tuae ad[126] fidei tutamen et incrementum praestare valeant.

Hoc tantum observandum censuerunt,[127] ut duo hospitia mulierum tertii ordinis S. Francisci ad clausuram .... quoad fieri potest reducantur et interim invigilare, ne scandalis additus pateat, quae consueverunt interdum circa haec evenire; et Deus Amplitudini Tuae in omnibus propitius adsit. Romae, 22. Augusti 1654.

Amplitudinis Tuae uti frater Petrus Aloysius Caraffa praefectus Franciscus Paulutius S. Congregationis secretarius.

[125] Aluzija na sv. Grgura Čudotvorca, biskupa Neocezareje u Pontu (rod. oko g. 213, a umro između 270. i 275.). Prema tradiciji, kad je on došao za biskupa u Neocezareju, našao je ondje samo 17 vjernika, a kad je umirao bilo je tu samo 17 pogana.

[126] U Mirkovića stoji »*at*«, ali radi se očito o tiskarskoj pogrešci.

[127] U Mirkovića »*consuerunt*«, ali po smislu i stilu Kongregacije vidi se da se radi ili o tiskarskoj pogrešci ili o netočnom čitanju.

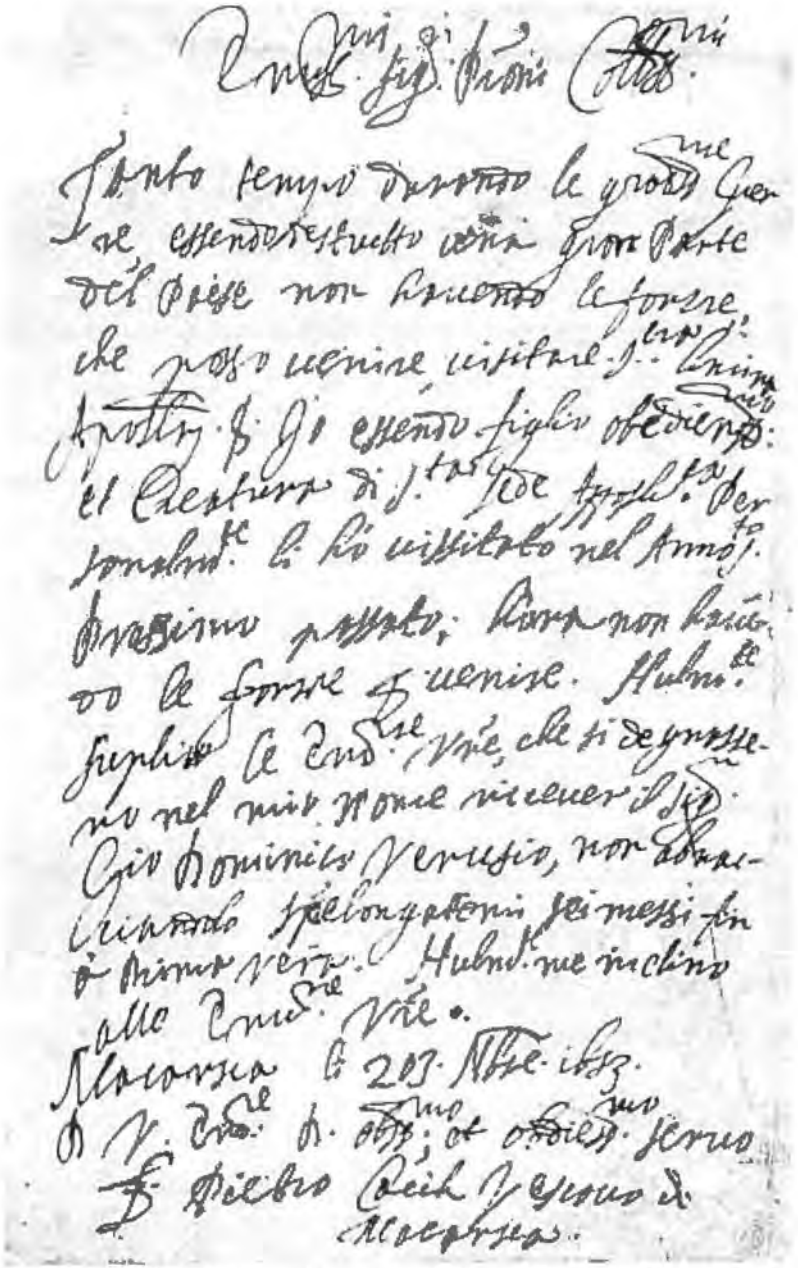

Sl. 2. Vlastoručno pismo biskupa Petra Kačića (Makarska, 23. XI 1653.) — (vidi bilj. 122)

IZVJEŠTAJ GODINE 1658.

Arch. S. Vat., Congr. Concilii, Relationes diocesium: Macharensis 1658. Orig.

Izvještaj se nalazi na dvolistu veličine 19x29 cm. Zauzima sve četiri strane koje nisu označene nikakvim brojevima. Crnilo previše probija dosta loši papir, pa je izvještaj na mjestima jedva čitljiv. Na kraju je biskupov vlastoručni potpis i prilično dobro sačuvani njegov biskupski pečat (oštećen na donjem desnom kraju).[188] *Na gornjem rubu zadnje stranice zabilježeno je u Kongregaciji:* Machariensis. Visitatio SS. liminum. Die 14. Decembris 1658. Congregatio Concilii censuit dandam attestationem infra. — *Uz ovaj izvještaj nisu sačuvani nikakvi drugi prilozi.*

SADRŽAJ: Biskup ponavlja gotovo doslovno tekst izvještaja g. 1650., a zatim traži razjašnjenje u vezi s imanjem pok. biskupa Bartula Kačića, koje — misli on — prema crkvenom pravu ima pripasti biskupiji, a dobili su ga zaostroški franjevci. On sad boravi u Jelsi na otoku Hvaru. Odatle često zalazi u svoju biskupiju. Mora se žurno iz Rima vratiti kući, jer nema susjednih biskupa.

---

[188] Otisak pečata biskupa Bartula na dokumentu punomoći (prilog izvještaja g. 1626., f. 20r) nije sasvim jasan, ali kad ga usporedimo s ovim na kraju izvještaja g. 1658., možemo s prilično sigurnosti zaključiti da su se ova dva biskupa suplemenjaka služili istim pečatom.

Natpis je u otisku iz g. 1626. s desne strane slabo čitljiv, a u ovom iz g. 1658. pri dnu malo izjeden. Glasi: *SIG. EPIS. (CACIC)H EPS. MACHAREN.* (Sigillum episcopi Cacich — episcopi Macharensis).

U sredini pečata otisak je grba. U njemu je na prvoj polovici štita lik uspravljenog krilatog zmaja raširenih krila s krunom na glavi, a na drugoj (desnoj) leži lav na čija leđa gazi grif (orlolav), koji zamahuje sabljom i hvata za već napola odsječenu glavu lava. Iznad štita se u nešto različitom obliku

koka, a sa strana izostavljene su kacige. Umjesto toga dolazi u sredini biskupski šešir, a sa strana padaju stilizirane rese, nešto stisnute, da bi stao oko njih natpis. Bit će da je grb na nadgrobnoj ploči biskupa Petra Kačića (usp. FARLATI, *Illyr. sac.*, IV 197) odgovarao ovomu, pa da se ni ondje nije radilo o orlu nego grifu, ne o »lavu uspravljenu na zadnje noge« nego također o grifu, jer je moguće da sakupljači građe za *Illyricum sacrum* nisu točno prenijeli sadržaj grba, a mogao je i klesar pojednostaviti likove. Danas se na toj ploči ništa ne raspoznaje (usp. JURIŠIĆ, *Kat. Crkva*, 68). Napomenimo da je dvaput ponovljeni lik krilatog zmaja s krunom na glavi bio i u grbu Antuna Kačića, trogirskog biskupa (H. v. ROSENFELD, *Nav. dj.*, pod »Kačić I«) i poslije splitskog nadbiskupa (usp. U. KRIZOMALI, *Grbovi splitskih natpastira*, Split 1941, 7), a zmaj se nalazio i u grbu splitskog i makarskog biskupa Pavla Klementa Kačića Miošića (*Nav. dj.*, 10).

Eminentissimi et Reverendissimi domini mei summe colendi,

Sacrosanctae Tridentinae synodi, Summorum Pontificum ac Eminentiarum Vestrarum decretis ego frater Petrus Cacichius Macariensis episcopus plene ac integre obtemperans ultimo triennio completo ad Almam Urbem accessi sacra Apostolorum limina personaliter veneraturus Vestrisque Eminentiis statum meae Ecclesiae eo meliori modo quo possum expositurus.

Macariensis Ecclesia sita est in Dalmatia, quae cum olim Othomano pareret imperio, nuper occasione praesentis belli Turcarum cum Venetis religionis zelo civitas cum viginti tribus pagis, provincia Primoriie seu Cragina nuncupatis, Venetae Reipublicae dominium sponte est amplexata, tota reliqua, longe maiori dioecesi Turcico regi obtemperante. Ex quo Turcae nimium indignati, multis e propinquis civitatibus intra eandem dioecesim contentis coacto ingenti exercitu, adiectisque extraneorum locorum copiis, urbem ipsam pagosque incredibili rabie invasere ac omnibus igne succensis, incolisque partim captis, partim dispersis, deplorandam desolationem reliquerunt.

Erat in civitate Macariensi cathedralis ecclesia sub invocatione Principis Apostolorum vetustate prope collapsa, in qua canonici, fons baptismalis et sacra supellex non aderant. Domus episcopalis nulla erat; ego tamen episcopus residebam in coenobio fratrum Minorum de Observantia, quod unicum extabat in eadem civitate sub titulo Nativitatis Deiparae, cum familia sexaginta fratrum circiter aliorumque coenobio inservientium; in quo supellex sacra pro cultu ac officiis divinis sufficiens erat, quae diu noctuque iuxta ritum Romanum ibi peragebantur. Erant item alia duo eiusmodi fratrum coenobia, alterum sub titulo S. Crucis in pago Xivogosta, alterum sub titulo Virginis Assumptae pagi Zastrug eiusdem dioecesis, quae omnia Turcarum manus diruit ac succendit una cum aliis decem ecclesiis parochialibus eorundem pagorum nec non duabus domibus seu hospitiis feminarum ordinis S. Francisci tertiarum vulgo Bizoche, quarum aliquae in captivitatem ductae adhuc sub durae servitutis iugo gemunt. Extat tamen adhuc quartum eiusdem ordinis S. Francisci coenobium sub titulo divi Francisci in provincia quae Imota nomen habet situm, aquarum vallo circumdatum, in quod plurimi Turcarum nobiliores e vicinis locis prae timore confugere, cuius beneficii gratia fratres illi, de praedictis Turcis benemeriti, per totam dioecesim animarum curam libere exercent omni timore deposito, ubicumque volunt permanentes. Ceterum ubi praedictis in locis, tum per me episcopum, tum per parochos, eo meliori modo quo infidelium dominio fas est, sacra peragebantur sacramenta ceteraque omnia ad salutem necessaria fidelibus administrabantur; nunc plurimi incolarum illorum profugi vagantes, quidam in montibus et speluncis vicinis, quidam vero in insulis Pharensis et Brachiensis nec non Curzulensis dioecesis commorantes, quousque Deo placuerit ipsos ad propria reducere, per me invisuntur ac spirituali pabulo pro virili mea et pastoralis muneris satisfactione persaepe recreantur. Cum vero ceteris ovibus meis, sub Turcarum tyranide degentibus, ipse bello praepeditus necessaria providere non valerem, ut eadem per vicarios ac missionarios fierent curavi, simulque suasi, ne christiani Turcarum imperio addicti, meae tamen dioecesis, una cum Turcis coacte militantes, suos condioecesanos

Venetis subiectos in acie offenderent, caperent ac vel nimiam in eosdem hostilitatem exercerent; quin potius ficto certamine fictaque scloporum explosione fratrum fidelium saluti omnino studerent. Hanc reciprocam humanitatem, pacem et charitatem gregi meo, quamvis quoad saeculare imperium diviso, ex pastorali officio insinuavi singularem in hoc operam mihi favente D. no Leonardo Fosculo, totius Dalmatiae atque Epyri praefecto generali, qui militibus sibi subditis praecepit, ut fidelium meae dioecesis Turcarum tamen servitute pressis in omnibus et singulis mutuam vicem redderent,[129] quod et modo observatur.

Praecessor meus decennio circiter post consecrationem emit quaedam praedia, illasque, cum propter Turcas retinere non posset, fratribus conventus loci de Sostrog, cum quibus tunc manebat, dedit pacto adiecto, ut fratres praedia eadem colerent ac episcopo dimidiam fructuum partem in annos singulos responderent, quod et vivente ipso servatum fuit, per annos circiter viginti. Mihi tamen a praedictis fratribus numquam dicta dimidia pars soluta fuit, cum neque ego ab illis quidquam hactenus requisierim. Eminentias Vestras humiliter rogo, ut benigne resolvere dignentur, an pars eadem mihi debeatur, cum bona ab episcopis regularibus post consecrationem acquisita Sponsae suae, videlicet Ecclesiae, relinquenda sint iuxta dispositionem taxativam in capitulo unico 8. q. 1. relati a Venerio in Examine episcoporum 4. cap. 3. fol. 400, nr. 21 de peculiis episcoporum.[130]

Sunt in mea dioecesi fere sexaginta millia cahtolicorum, quos sicuti numquam dimisi, ita nec dimittam; nunc vero maneo Gelsae,[131] in loco aliquando cum fratribus supradictis ac cum meis dioecesanis in insula Pharensis dioecesis, quousque Domino placuerit ad propria reducere; saepissime autem eo etiam redero cum vigiliis ad meam dioecesim ad faciendum Sacrum et alia, quae sunt necessaria gregi meo, attamen insula paedicta est prope. Et quoniam propinquarum Ecclesiarum episcopi hac deploranda belli, famis et pestis tempestate desiderantur, incitat me pastoralis solicitudo et animarum zelus, ut quo celerius fas erit, bona tamen cum gratia et facultate Eminentiarum Vestrarum revertar, quas enixe deprecor, ut supellectilem sacram pro divino cultu necessariam mihi gratiose suppeditandam curent, quandoquidem Turcarum rabies totam, qua hucusque usus sum in mea Ecclesia multoties flammis devovit. Ego vero tanti beneficii memor cum toto grege meo pro felici statu ac diuturna Eminentiarum Vestrarum incolumitate Deum ter optimum maximum iugiter deprecabor, quibus humillime manus deosculor.[132] Romae, hac die 22. Novembris 1658.

[*manu propria*] Eminentiarum Vestrarum humillimus et addictissimus servus

fr. Petrus Cacigius, episcopus Macariensis

---

[129] Od početka (od »*Sacrosanctae Tridentinae synodi*«) pa sve dovle ovaj je izvještaj gotovo istovjetan onomu iz g. 1650.

[130] Radi se o taksativnoj odredbi uvrštenoj u *Decretum Gratiani* pars II, causa 18, questio 1, capitulum unicum. Biskup pogrešno stavlja broj kauze 8 namjesto 18, jer se oslanja na pogrešan broj u djelu H. VENERO ET LEYVA, *Examen episcoporum* ..., (Palermo 1627) lib. V, c. III, nr. 21, str. 400 (Nije sasvim točno naveo ni mjesto u ovoj knjizi, jer se radi ne o IV nego o V knjizi).

[131] *Gelsae:* u Jelsi na otoku Hvaru.

[132] »*Et quoniam propinquarum Ecclesiarum — deosculor*« gotovo doslovno odgovara završnom odlomku izvještaja g. 1650.

ODGOVOR KONGREGACIJE KONCILA

Arch. Congr. pro Clericis, Lib. litt. visit. XI (1658—1663) fol. 114v—115v

[*Fol. 114v*)] Macharien.

Nos Franciscus titulo S. Ioannis ante Portam Latinam S. R. E. presbyter cardinalis Paulutius [*fol. 115r*] S. Congregationis Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum praefectus fidem facimus et attestamur Rev. mum D. num Episcopum Machariensem pro XXV triennio sacrosanctas BB. Apostolorum basilicas per se ipsum veneraturum fuisse et ex praescripto constitutionis sanctae memoriae Sixti V de sacris liminibus visitandis dioecesis suae statum retullise Em. mis cardinalibus, quos Tridentino Concilio interpretando Sedes Apostolica praefecit. Ab ipsis paterna commiseratione auditum est, quibus angustiis Machariensis dioecesis prematur, dum christiani nominis hostes, infensissimi Turcae, regionem illam ferro et igni depopulantur. Attamen quia Dominus Deus est, qui flagellat et salvat, qui post tempestatem tranquillitatem facit, confidunt Em. mi Patres ipsum Episcopum pastorali charitate sedulo curaturum, ut dispersae oves congregentur et ut divinus cultus, quantum praesens rerum ac temporum ratio permittit, detrimentum minime patiatur. Quod eo magis sperant Em. mi Patres, dum intelligunt ipsum Episcopum inter antedictas praesuras gregem suum non mercenarii more deseruisse, at [*fol. 115v*] iugiter in sua dioecesi a multis annis omnia omnibus factum resedisse.

Quoniam cathedralis ecclesia a Turcis direpta et praesertim pontificali supellectile viduata est, S. Congregatio prompte apud SS. mum D. num Nostrum intercedet, ut aliqua ratione huic necessitati consulatur.[133]

Circa preadia quae ab eius antecessore tradita fuisse narratur fratribus ordinis S. Francisci, quos vocant de Observantia, ut ipsa exocolendo dimidiam fructuum partem mensae episcopali contribuerent, magis distinctam relationem Em. mi Patres optabant, ut cognitis rei circumstantiis apposite controversia exeplicari valeret. Interea opportune saltem agetur cum P. Procuratore generali illius ordinis, ne quid in Machariensi dioecesi per fratres adversus iura episcopalis mensae intentetur, sed mutua charitate, si quae forte controversia oritura sit, amice componatur.[134] In quorum fidem praesentes eiusdem S. Congregationis nomine dedimus, sigillo et manu nostris nec non secretarii Congregationis praedictae muniri mandavimus. Romae, 14. Decembris 1658.[135]

---

[133] Uz ovaj odlomak stoji in margine: »*subsidium pro supellectili*«.

[134] In margine: »*Praedia culta a Minoribus de Observantia*«.

[135] Dne 23. III 1658. Biskupu je Kongregacija odobrila produljenje roka za posjet na 6 mjeseci (usp. Arh. Kong. za klerike, Lib. litt. visit., XI (1658—1663) f. 62r), pa je on stigao u Rim na jesen iste godine. Otputovao je iz Rima sredinom siječnja 1659. g. (Na općem zboru Propagande od 15. I 1659. iznesena je molba nikopoljskog biskupa, da mu se dodijeli soba, jer makarski biskup, kaže se tu, »*parti per punto hieri.*« Arh. Prop. Acta, vol. 28 f. 3r).

POPIS IMENA OSOBA I MJESTA

Altei I. D., skradinski biskup, 14
Andrijašević D., stjepanski biskup, 25, 33
Baličević F., bosanski biskup, 17
Bast, selo župe Primorje, 40
Benedikt XIII, papa, 13, 14, 15
Benedikt XIV, papa, 13
Benlić M., beogradski biskup, 24
Bizza P., splitski nadbiskup, 17
Bjanković N., makarski biskup, 28
Blato župa, 32, 41, 44
Bonajuti E., službenik mletačkog poslanstva u Rimu, 23
Bratulić Š., zagrebački biskup, 11
Brela, župa, 33, 44
Brist, selo župe Primorje, 41
Brišnik, župa, 42
Brоćno, župa, 32, 41, 44
Butki J., franjevac, 27
Carafa A., kardinal, prefekt Kongregacije Koncila, 55
Catalanus J., kanonista, 13
Cetina, župa, 32, 39, 40, 44
Coleti G., povj., 16
Crijević S., povj., 18
Crnčić I., povj. 18
Čitluk, župa, 32, 33, 41, 44
Del Re N., citiram, 13
Divković M., franjevac, 24
Dominis M. A., senjski biskup, 11, 17
Donadoni K. A., šibenski biskup, 12
Draganović K., citiram, 25
Drinovci, župa, 33, 44
Duvno (Dalma), župa, 33
Espen Z. B. (van), kanonista, 13
Fagnani P., kanonista, 10, 12, 13
Farlati D., povj., 16, 17, 25, 32, 33, 57
Filip Neri, sv., 24
Fojnica, mjesto i samostan u Bosni, 26
Foscolo L., general, 51, 58
Franjo Ksaverski, sv., 24
Garagnin I. L., rapski biskup, 17
Garzadori O., papinski pohoditelj Dalmacije, 51
Grgur Čudotvorac, sv., 55
Grgur XIII, papa, 25
Grgur XV, papa, 39, 42
Heyer von Rosenfeld, heraldičar, 57
Horvat K., citiram, 17
Hvar, grad, 24, 27, 47
Ignacije Lojolski, sv., 24
Imota, župa, 33, 41, 44, 51, 58
Ivković T., franjevac, poslije skradinski biskup, 24, 26
Izidor Seljak, sv., 24
Jelić L., citiram, 18, 33
Jelsa, mjesto, 27, 57, 59
Jurić J., citiram, 25
Jurišić K., citiram, 23, 24, 25, 27, 28, 33, 41, 51, 57
Kačić A., trogirski biskup pa splitski nadbiskup, 16, 57
Kačić Barbara, redovnica, 51
Kačić B., makarski biskup, 23—26, 31, 43, 47, 48, 50, 57
Kačić Jure, knez, 51
Kačić Magdalena, redovnica, 51
Kačić Nikola, svećenik, 24—26, 31, 35
Kačić P., makarski biskup, 26—28, 42, 45, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 59
Kačić Miošić P. K., splitski i makarski biskup, 57
Kačić Žarković Jure, knez, 51
Kačić Žarković Nikola, 51
Kamen Most, župa, 33, 44
Karaman M., zadarski nadbiskup, 15
Kolendić P., citiram, 24, 26
Kotišina, selo župe Primorje, 40
Krizomali U., citiram, 57
Lambertini, v. Benedikt XIV
Lapčan, selo župe Primorje, 41
Levaković R., franjevac, poslije ohridski nadbiskup, 27, 45
Leon XIII, papa, 9
Lipa, župa, 42
Lišnjić M., makarski biskup, 28
Livno (Clivona), župa, 33, 42
Loreto, 25
Loserth, 14
Lucidi A., citiram, 10, 11, 13
Ljubuški, župa, 32, 41, 44
Makarska, 26, 32, 39, 40, 44, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 58
Mandić D., citiram, 24, 33, 35
Manola F., kanonik, 26, 39, 43

Marani A., citiram, 17
Marković Jure, svećenik, 28
Marnavić I. T., kanonik, 24, 51
Matanić A., citiram, 14, 17
Mattei G. M., povj., 18
Minucci M., zadarski nadbiskup, 17
Mirković M. (Alačević), citiram, 54, 55
Mons Altus, v. Veliko Brdo
Mostar, 33
Neocezareja, maloazijski grad, 55
Palazzini P., citiram, 12
Pandžić B., citiram, 17, 18
Paolucci F., kardinal, sekretar pa prefekt Kongregacije Koncila, 10, 59
Pavao VI, papa, 9
Pijo IX, papa, 9
Pijo X, papa, 12
Parise F., službenik mletačkog poslanstva u Rimu, 23
Podaca, selo župe Primorje, 41
Podbila, župa, 33, 44
Podgora, župa, 33, 44
Posilović P., skradinski biskup, 26
Pozra, selo župe Primorje, 41
Primorje, trostruka župa (1. makarskog, 2. živogoškog i 3. zaostroškog samostana), 32, 40, 41, 44
Pulić Đ., 18
Rabikauskas P., citiram, 10, 11, 14, 15, 31
Rački F., povj., 9
Radinčević Margarita, redovnica, 51
Rama, župa i samostan, 33, 42
Rim, 10, 11, 12, 23, 24, 25, 26, 31, 33, 35, 37, 45, 51, 52, 55, 59, 60
Roško Polje, selo, 33
Ruggia G., službenik mletačkog poslanstva u Rimu, 23
Santoro V., citiram, 12, 13
Schmidlin J., misiolog, 14
Schneider J., citiram s Lucidi v.
Siksto V, papa, 11, 12, 35
Smičiklas T., citiram, 9
Soldo J., citiram, 14
Sovići, župa, 33, 44
Strossmayer J. J., đakovački biskup 17
Terezija Avilska, sv., 24
Theiner A., povj., 9
Torres P. (de), dubrovački nadbiskup, 17
Trevisan A. S., skradinski biskup, 14
Tromp S., citiram, 10
Urban VIII, papa, 24, 53
Vanyo T. A., citiram, 17
Veliko Brdo, selo župe Primorje, 40
Venero et Leyva, kanonista, 59
Verusio I. D., 53
Vlaka, župa, 41
Visovac, samostan, 26, 35
Vodopić M., dubrovački biskup, 17
Vojnović K., citiram, 18
Vrdol, župa, 32, 40, 44
Vrhovac M., zagrebački biskup, 14
Vrgorac, 33
Vukašinović I. F., službenik, 47
Zagvozd, župa, 33, 39, 41, 44
Zajezerje, župa, 32, 41, 44
Zaostrog, selo i samostan, 31, 32, 41, 43, 44, 50, 54, 58, 59
Živogošće, selo i samostan (S. Crux), 32, 40, 44, 50, 54, 58

Odobrenje Nadbiskupskog Ordinarijata u Splitu od 10. XII 1974. br. 2714/74.

Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu od 7. I 1975. broj 6132/1—1974, smatra se oslobođenim od poreza na promet proizvoda.